

Wijze woorden zaaien kennis.

 DRANKJE DOEN RELAXEN {COLLEGES}
 STAGE LOPEN UITGAAN
INTERNETTEN {STUDEREN} SPORTEN
 COMMISSIE BRALLEN CHILLEN
{LEZEN} FACEBOOKEN REIZEN
FIETSEN MUZIEK LUISTEREN
 FILM KIJKEN LUNCHEN UITSLAPEN
WERK GROEP VOLGEN TWITTEREN
{PLANNEN} GAMEN BIJBAANTJE
MINOR KIEZEN SHOPPEN
BAKKIE DOEN {LEREN} LINKEDINNEN
FEESTEN {AFSTUDEREN}

Je bent al druk genoeg!

Bestel jouw **samenvattingen**
van alle colleges en literatuur
op www.slimstuderen.nl

slim
Studeren.nl

	Voorwoord	4
<i>Faculteit</i>	Loopbaanadviseur Marije Bedaux	5
<i>Column</i>	Professor Kinneging - Homo videns	6
<i>Analyse</i>	De krant en Kavanaugh	9
<i>Promotie</i>	Jessie Pool	12
<i>Annotatie</i>	Wederzijds vertrouwen met een asterisk (II)	14
<i>In gesprek met</i>	Mr. Johan Koggink (Van Benthem & Keulen)	19
<i>Opinie</i>	Do you love your children?	26
<i>Questionnaire</i>	Professor Tea Mellema	28

Jetske Krabbendam

Hoofdredacteur

Zoals rond de jaarwisseling gebruikelijk is blikken we in het laatste nummer van 2018 terug op de gebeurtenissen van het afgelopen jaar. In de media is veel aandacht geschonken aan de controversiële *hearing* van Brett Kavanaugh die inmiddels aangesteld is als rechter bij de Supreme Court. Niet alleen de inhoud van die zaak, maar ook de berichtgeving daaromheen in onze Nederlandse kranten is reden voor een analyse. Ook de ontwikkeling van de zedenwetgeving in de VS en de gevolgen daarvan voor delinquenten wordt uitgelegd.

Ook in de EU zien we belangrijke ontwikkelingen plaatsvinden: Brexit en de Gele Hesjes-beweging staan op dit moment op de voorgrond. De recente gebeurtenissen in Polen zijn hier wellicht wat minder bekend, maar zeker niet minder relevant. De hervormingen, die verregaande consequenties hebben voor de rechterlijke onafhankelijkheid, hebben geleid tot een uitspraak van het Hof van Justitie. In het vorige nummer is dit in kader gebracht, deze maand volgt de annotatie van het *Celmer*-arrest.

Met de komst van het nieuwe jaar kijken we ook vooruit. In een interview met Johan Koggink, directeur van advocatenkantoor Van Benthem & Keulen, bespreken we de huidige staat van Legal Tech. Loopbaanadviseur Marije Bedaux geeft advies over het kiezen van een masterstudie en PhD-fellow Jessie Pool vertelt over haar redenen om te promoveren en over haar ervaringen tot nu toe. Professor Kinneging geeft een waarschuwing voor de toekomst, maar ook advies voor een goede uitkomst: kijk deze kerst niet alleen films, maar neem ook de gelegenheid om weer eens een goed boek te lezen.

Ik wens u een fijne vakantie, succes met de voorbereidingen voor de tentamens en vooral ook veel leesplezier. ●

De masterdag is net weer geweest en veel studenten hebben moeite met het kiezen van hun master. Natuurlijk; het is van essentieel belang dat de master die je kiest ook echt bij je past en je interesse heeft. Alleen op die manier kun je je helemaal storten op je studie, goede cijfers behalen en een interessante scriptie schrijven. Dus niet zozeer welke master is van belang, maar wel hoe gemotiveerd je die specifieke master afrondt en met welke resultaten. De ervaring leert dat je sneller gemotiveerd bent voor activiteiten naast je studie binnen een bepaald gebied als je je ook echt oprecht interesseert in een bepaald onderdeel. Je motivatie kun je op deze manier goed overbrengen

Van denken naar doen

Bij het maken van een keuze is het goed te weten dat je vaak verder komt in je afwegingsproces door in actie te komen in plaats van op de bank te gaan zitten nadenken. De actie kan bestaan uit het praten met medestudenten of docenten, informatie verzamelen, een masterdag bezoeken of in contact komen met het beroepenveld. Bij het laatste kun je denken aan het spreken van juristen of criminologen tijdens open dagen, meeloopdagen, kantoorbezoeken of via het mentor netwerk van de Faculteit. Soms kan ook enkel het lopen van een rondje al wonderen verrichten omdat je hersenen op een andere manier gaan functioneren.

De keuze van je master bepaalt niet je verdere loopbaan

Heel vaak spreek ik studenten die het idee hebben dat ze hun hele verdere loopbaan invulling geven door het kiezen van master A of B. Alsof er geen weg meer terug is en je nooit meer de mogelijkheid krijgt om iets anders te doen, te leren of te ervaren. Begrijpelijk, als je nog moet beginnen aan het werkende leven maar niet gegrond gelukkig. Er zijn vele voorbeelden van mensen die actief zijn in heel andere werkvelden dan waar ze ooit voor dachten te kiezen tijdens hun studie. De keuze geeft misschien een beginnende richting aan je toekomstige loopbaan maar uiteindelijk bepaal je zelf je eigen koers en de verdere invulling van je carrière. “Learning on the job” en bereid zijn om zelf verder te leren spelen een belangrijke rol in je verdere loopbaan.

Kiezen is ook een beetje verliezen

En last but not least: durf te kiezen en achter je keuze te blijven staan. En realiseer je dat kiezen soms ook een beetje verliezen is. Maak een bewuste keuze voor een masteropleiding en nee, het is niet nodig om twee masters te kiezen voor een betere toekomst. Sommige werkgevers geven zelfs aan dat ze zich niet zozeer laten leiden door de masterkeuze van de student maar ze veel meer kijken naar de persoon achter de studie. Liever één master goed en in een wat ruimere periode zodat er tijd overblijft voor stages en activiteiten dan twee masters met iets mindere resultaten en geen tijd meer overhouden voor alle bezigheden naast die studie... ●

Marije Bedaux
Loopbaanadviseur

Faculteitsagenda

LUS Breakfastclub
14 januari, 9:00 - 11:00 uur
Restaurant van
de Faculty Club

Symposium 100 jaar,
Lindenbaum/Cohen
31 januari, 9:30 - 18:30 uur
Wijnhaven,
Turfmarkt 99 Den Haag

Homo Videns: de terugkeer van de hollenmens

Prof. dr. A.A.M. (Andreas) Kinneking is hoogleraar Rechtsfilosofie. Hij verzorgt o.a. de bachelorvakken Rechtsfilosofie I en II, en doceert in de masterafstudeerrichting Encyclopedie en Filosofie van het Recht. Sinds 2013 schrijft hij maandelijks een column voor NOVUM magazine.

Ruim twintig jaar geleden verscheen in Italië een klein, scherp en polemisch boek, getiteld *Homo Videns*. Vertaald: de kijkende mens. De auteur: Giovanni Sartori (1924-2017). Hier kent niemand die naam, maar in Italië is Sartori vele decennia een grote naam geweest. In de eerste plaats als na-oorlogs grondlegger van de Italiaanse politieke wetenschappen en als auteur van een aantal belangrijke wetenschappelijke werken in de democratietheorie en de constitutionele theorie. Genoemd zij hier slechts *Parties and Party Systems*, Cambridge: Cambridge University

Press, 1976, *The Theory of Democracy Revisited*, Chatham, N.J.: Chatham House, 1987 en *Comparative Constitutional Engineering*, Basingstoke: Macmillan, 1994. Alle drie buitengewoon leerzaam voor wie in het staatsrecht, de grondslagen ervan en de uitwerking in de praktijk geïnteresseerd is.

In de laatste twintig jaar van zijn leven ging Sartori zich steeds meer zorgen maken over de maatschappelijke ontwikkeling. Zijn laatste boek, uit 2015, is getiteld *La Corsa verso il Nulla*. Ook wie geen Italiaans verstaat, kan dat begrijpen. Uit deze zorg over de maatschappelijke ontwikkeling is ook het in 1997 verschenen *Homo Videns, Televisione e Post-Pensiero* voortgekomen. Deze boeken hebben een ander karakter dan zijn zuiver wetenschappelijke werk. Het zijn polemische geschriften die bedoeld zijn de lezer te prikkelen en aan te zetten kritisch na te denken over ontwikkelingen die doorgaans worden gezien als onproblematisch of zelfs positief. Het zijn in zekere zin dus politieke pamfletten. Maar wat ze zo interessant maakt, is dat ze geschreven zijn door iemand die zijn leven lang op hoog niveau wetenschappelijk over dezelfde materie heeft nagedacht en al die kennis inbrengt in zijn polemieken.

In Italië en de andere Latijnse landen van Europa en Zuid-Amerika werd het boek onmiddellijk een bestseller. Er verschenen diverse vertalingen en er zijn er in het totaal een stuk of 200.000 van verkocht. Een Engelse, Duitse of Franse vertaling is er echter nooit gekomen en zo bleef het boek in ons noordelijk deel van de wereld onbekend. Volstrekt ten onrechte, want het is een enorme eye-opener. Ook twintig jaar na publicatie nog? Jazeker, zelfs meer dan toen. De problematiek die Sartori in *Homo Videns* schetst is namelijk door de opkomst van het internet en de

mobiele telefoons in de tussenliggende jaren alleen nog maar groter en ernstiger geworden.

Ik vat die schets kort samen. Of althans, ik haal er een paar hoofdlijnen uit.

Sartori stelt dat de democratie en – nog fundamentele – de beschaving met de opkomst van de televisie en meer algemeen met het dominant worden van het beeldscherm in ons leven in gevaar komen en teloor dreigen te gaan. Doordat het beeld steeds meer de plaats inneemt van de letter, verandert de mens, wordt de mens primitiever, en is steeds minder voldaan aan de geestelijke eisen waaraan voldoen moet zijn om de democratie en de beschaving in het algemeen in stand te kunnen houden.

“Lezen kan wel emoties oproepen, maar het is toch vooral iets waarbij het verstand wordt gestimuleerd.”

Dat primitiever worden van de mens verwoordt Sartori heel beeldend door te spreken van een transformatie van de menselijke natuur, die op dit moment onder onze ogen plaatsvindt: de transformatie van *homo sapiens* tot *homo videns*. De laatste is niet *sapiens*, aldus Sartori. Integendeel, hij is *insipiens* (onwijs). Vandaar dat er sprake is van een achteruitgang, van een primitiever worden van de mens. Hoe zit dat precies?

De *homo videns* is de kijkende mens. Zijn leven bestaat uit beelden. Beelden van de buitenwereld, maar vooral beelden op een beeldscherm. *Homo videns* besteedt het grootste deel van de dag achter een beeldscherm, kijkend naar beelden. Letters, teksten die gelezen moeten worden, spelen in zijn leven hooguit een ondergeschikte rol. Als hij al leest, dan is het vooral hele korte teksten, doorgaans als ondertiteling of kort commentaar bij de beelden die hij bekijkt. Je hoeft maar om je heen te kijken om te zien dat wij op dit moment de definitieve transformatie meemaken van de mens tot de *homo videns*, een transformatie die zo'n zeventig jaar geleden begon met de introductie van de televisie.

Voordat de televisie bestond was de mens meer gericht op het woord dan op het beeld. Althans, het woord speelde in verhouding tot het beeld een veel grotere rol. Welbeschouwd is de gehele beschaving gebouwd op het woord. Met name op het woord dat schrift is geworden,

oftewel op het geschreven woord, op teksten en boeken. Deze ontstaan met de eerste hogere beschaving in het oude Sumerië en zijn voor een groot deel debet aan de verdere ontwikkeling van de beschaving. Het is hier dat *homo sapiens* pas echt ontstaat, aldus Sartori.

Wat is het geheim van teksten, van boeken? In de eerste plaats kan daarin en daarmee als nergens anders in en mee kennis worden opgeslagen en doorgegeven. Omdat beschaving uiteindelijk gebaseerd is op kennis is de opslag en het doorgeven ervan dus van essentieel belang voor de opbouw en het behoud van beschaving.

Maar het gaat dieper. Teksten vormen de mens, vormen zijn geest. Door teksten, door de schrift, leert hij *abstract* denken. Hij gaat beseffen dat de werkelijkheid meer omvat dan alleen het zichtbare, het beeld. Denk aan begrippen als democratie, rechtsstaat, de trias politica, eigendom, onrechtmatige daad, etc. etc. Allemaal abstracta, allemaal onzichtbaar. Ze zijn niet te *zien*, maar bestaan niettemin en hun aard is heel goed *in te zien*. Niet met de zintuigen, maar met het verstand. In de beschaafde wereld bestaat 70 procent van alle woorden uit dergelijke abstracte begrippen. Deze kunnen alleen worden geleerd en begrepen als de leerling in staat is abstract te denken. Kan hij dat niet dan staat hij voor een gesloten poort. Maar als dat het geval is, kan hij ook de beschaving niet in stand houden, want die is gebaseerd op de kennis van die abstracte begrippen.

“De homo videns is dus niet alleen iemand die niet in staat is abstract te denken, maar hij is bovendien ook nog eens iemand die hoogst emotioneel en dus erg impulsief en explosief is.”

Het gaat nog verder. Want de schrift maakt niet alleen de ontdekking en de doorgave van abstracte begrippen mogelijk, maar ook de ontdekking en de doorgave van de *verbanden* die ertussen bestaan. Denk aan $F = m \times a$. Of denk aan het verband tussen democratie enerzijds en gelijkheid anderzijds. Meer nog dan op de kennis van abstracte begrippen is de beschaving gebaseerd op de kennis van de verbanden ertussen. Ga het maar eens na aan de hand van bovengenoemde voorbeelden. Dergelijke verbanden niet meer te kunnen leggen zou

hetzelfde zijn als nog wel weten waar de abstracta “2” en “4” voor staan, maar deze niet meer op te kunnen tellen of te kunnen vermenigvuldigen. Dan ben je terug bij de holenmens.

Daar komt nog iets bij. De schrift, teksten, lezen heeft niet alleen cognitief een sterk vormend effect, dat opbouw en behoud van de beschaving mogelijk maakt, maar het heeft ook een diepe invloed op de gevoelshuishouding. Het tempert namelijk de gevoelens. Het onderdrukt de emotionaliteit, ten voordele van de rationaliteit. Lezen kan wel emoties oproepen, maar het is toch vooral iets waarbij het verstand wordt gestimuleerd. En ook dat is belangrijk voor de opbouw en het behoud van de beschaving. Die is alleen mogelijk als men verstandig en doordacht te werk gaat en zich niet laat leiden door zijn onmiddellijke gevoelens en impulsen.

“Wat doet de dominantie van het beeld met onze hersenen?”

Democratie is een product van zeer hoge beschaving. Ze is alleen mogelijk als de gehele bevolking een, historisch gezien, extreem hoge mate van geletterdheid heeft bereikt. In concreto: als iedereen tenminste kan lezen en schrijven en bovendien in staat is om de belangrijkste politieke vraagstukken in ieder geval op hoofdlijnen te doorgronden. Dat wil zeggen: als iedereen in staat is heel behoorlijk abstract te denken en de samenhang tussen abstracte begrippen te begrijpen. Bovendien moet het gehele volk in staat zijn over al die vraagstukken een redelijk oordeel te vormen. Redelijk wil (ook) zeggen: niet gedomineerd door gevoelens en emoties. Een redelijkheid die gelukkig wordt bevorderd door de geletterdheid.

Dit alles is pas mogelijk geworden door de uitvinding van de boekdrukkunst in de 15^e eeuw, die de technische mogelijkheid heeft geschapen om het gehele volk lezen en schrijven te leren. Met de boekdrukkunst verspreidt de *homo sapiens*, die tot dan toe uit slechts enkelingen had bestaan, zich over de bevolking in den brede. Toch heeft het nog tot de vroege 20^e eeuw geduurd voordat het eindelijk zover was dat iedereen ook daadwerkelijk het vereiste niveau had bereikt en democratie dus werkelijk mogelijk was geworden.

Maar juist op dat moment gaat het mis. Eerst wordt de radio uitgevonden. Daarmee komt veelmeer de nadruk te liggen op het luisteren dan op het lezen. De kennisname wordt veel oppervlakkiger. En radio is veel emotioneler

dan het boek. Dat is al met al een flinke achteruitgang, maar in ieder geval is de radio nog een medium waarin het woord centraal staat en dus abstracte begrippen en hun onderlinge verband nog altijd enigszins ter sprake kunnen worden gebracht.

Met de opkomst van de televisie, enkele decennia later, gaat het echter helemaal mis. Het woord wordt vrijwel geheel vervangen door het beeld. En nu, aan het begin van de twintigste eeuw, heeft het beeld, dankzij het internet en de mobiele telefoon, een plaats ingenomen in het leven van de mens, die het sedert het begin van de beschaving in Sumerië niet meer heeft gehad. De enige parallel is die van het paleolithicum, de tijd dat onze verre voorvaders, nog halve apen, op de steppen en savannen rondzwierven. Dat was ook een beeldcultuur.

Wat doet de dominantie van het beeld met onze hersenen? Sartori is er somber over en de evolutionaire biologie geeft hem gelijk. Die degenereren. Gewend als ze raken aan beelden kunnen ze alleen nog maar concrete verschijnselen bevatten. Abstracte begrippen, laat staan de verbanden daartussen worden voor aan beeld gewende hersenen steeds meer abracadabra.

Daar komt bij dat beelden bij uitstek emotionerend zijn. In plaats van op het verstand doen ze een beroep op de gevoelens. De *homo videns* is dus niet alleen iemand die niet in staat is abstract te denken, maar hij is bovendien ook nog eens iemand die hoogst emotioneel en dus erg impulsief en explosief is.

Kan een volk van *homines videntes* een democratie in stand houden? Kan het de beschaving in stand houden? Als het bovenstaande waar is – en ik denk dat het waar is – dan is het antwoord eenduidig. Nee, dat kan niet.

Dus of we stoppen met de hele dag beelden tot ons te nemen en beginnen vandaag weer met lezen, of er staat ons iets te wachten waarbij vergeleken de Tweede Wereldoorlog kinderspel was. ●

De krant en Kavanaugh

Nathan Oosthoek
Redacteur

De benoeming van Brett Kavanaugh als rechter van het Amerikaanse hoogerechtshof kan gerust de meest controversiële politieke gebeurtenis van het afgelopen jaar worden genoemd. Het is tekenend voor de tijd dat een dergelijke procedure zoveel stof doet opwaaien en de zaak is dan ook een goed peilbaken geweest voor de verdeeldheid in het land. Het lijkt immers wel alsof niemand het meer met elkaar eens is in de VS. In Nederland hebben we daar niet al te veel van meegekregen. Althans, wanneer je de Nederlandse kranten van medio september jongstleden erop naslaat, blijkt er een duidelijke eensgezindheid te bestaan onder de redacteurs van deze bladen. IJverig werd er geschreven over de beschuldigingen van Blasey Ford, de hoorzitting en het politieke gedachtegoed van Kavanaugh. De verdediging van de rechter tijdens de hoorzitting werd door de pers echter volledig genegeerd. Is dat niet wat vreemd?

Eerst de feiten. Toen president Trump de conservatieve rechter in juli 2008 voordroeg om lid te worden het van hoogste gerechtshof van de VS, kon hij al op flink wat weerstand uit democratische hoek rekenen. De rechter is immers geen voorstander van abortus en hij ziet weinig heil in het inperken van het recht op wapenbezit, tot grote woede van links Amerika. Het protest barstte echter pas echt los toen Kavanaugh werd beschuldigd van seksueel ontoelaatbaar gedrag. *The New Yorker* kreeg lucht van een brief die een bekende uit Kavanaughs jeugd, Christine Blasey Ford, naar senator Feinstein had gestuurd. Hierop publiceerde het blad een gecensureerde versie van het verhaal. Twee dagen later koos Blasey Ford er echter voor om alsnog in de openbaarheid te treden door een interview te geven in *The Washington Post*. Hier stelde ze dat een dronken Kavanaugh haar tijdens een feestje in hun middelbareschooltijd had vastgehouden op een bed, terwijl hij haar kleren uittrok en haar mond met zijn hand smoorde. Kavanaugh ontkende de beschuldigingen ondubbelzinnig.

“Kan Blasey Ford haar beschuldiging onderbouwen en wat kan Kavanaugh hier tegenin brengen?”

Op 27 september is er een hoorzitting ingericht waar beide partijen werden onderworpen aan vragen van een senaatscommissie. Hier deed een zeer geëmotioneerde Blasey Ford haar verhaal. Wanneer het later de beurt is aan Kavanaugh blijkt dat ook hij zijn sentimenten moeilijk kan bedwingen. Beide partijen zijn zichtbaar aangedaan door het voorval. Aan de ene kant een vrouw die duidelijk gebukt gaat onder het voorval, aan de andere kant een man die zichtbaar lijdt onder hetgeen waarvan hij wordt beschuldigd.

Het is natuurlijk uiterst lastig om bewijs te leveren voor gebeurtenissen die zich lange tijd geleden hebben voorgedaan. In casu gaat het om een periode van meer dan dertig jaar, het vergrijp moet volgens Blasey Ford in 1982 hebben plaatsgevonden. Dit maakt dat de hoorzitting draaide om verscheidene bewijstechnische twistpunten uit de verhoren over en weer. Kan Blasey Ford haar beschuldiging onderbouwen en wat kan Kavanaugh hier tegenin brengen?

Tijdens de hoorzitting bleek dat Blasey Ford behalve haar eigen getuigenis geen bewijsmiddelen in handen

had. Niet geheel onlogisch natuurlijk, want een situatie zoals ze beschrijft levert doorgaans geen hele sterke bewijsgronden op. Het is in wezen haar woord tegen het zijne. Wel heeft Blasey Ford enkele vrienden die volgens haar bij het feest aanwezig zijn geweest gevraagd om de gebeurtenis te bevestigen. Deze getuigen lieten echter allen weten zich niet te kunnen heugen dat ze ooit bij een feest op die locatie aanwezig zijn geweest. Eén van de getuigen zei zelfs dat ze Kavanaugh helemaal niet kende. Dit is meteen een krachtig verweermiddel voor Kavanaugh. Hij sluit zich namelijk aan bij de vrienden van Blasey Ford en stelt ook nooit bij een dergelijk feest aanwezig te zijn geweest.

“In nagenoeg geen enkel artikel is immers aandacht besteed aan de verdediging van Kavanaugh.”

Dit standpunt onderbouwt Kavanaugh met zijn dagboeken. Deze boeken, die hij alreeds sinds zijn jeugd nauwkeurig bijhoudt, heeft Kavanaugh overhandigd aan de senaatscommissie. Uit de boeken blijkt inderdaad dat het zeer onwaarschijnlijk is dat Kavanaugh in de zomer van 1982 in het weekeinde op de bewuste locatie is geweest. Volgens hetgeen destijds is opgetekend, was hij in de weekeinden steeds op locaties die ver verwijderd zijn van het vermeende plaats delict.

Een ander opmerkelijk punt uit het verhaal van Blasey Ford is de aanleiding die haar over het voorval heeft doen praten. Blasey Ford stelt dat ze haar echtgenoot uiteindelijk heeft verteld over het incident met Kavanaugh toen het echtpaar in relatietherapie zat. Het onderwerp kwam hierin ter sprake omdat Blasey Ford per se een tweede voordeur in haar huis wilde laten bouwen, terwijl haar echtgenoot het hier niet mee eens was. Tijdens therapie verklaarde ze deze deur te willen omdat ze zich wegens het incident met Kavanaugh onveilig voelt in haar eigen huis, en met de deur zou er een extra ontsnappingsroute zijn. Het vreemde is echter dat uit de archieven blijkt dat de vergunning voor deze extra deur reeds vier jaar eerder is verleend, zonder dat het onderwerp tussen de echtgenoten toen ter sprake is gekomen. Daarnaast is inmiddels bekend dat sinds de extra voordeur is geplaatst, enkele kamers uit het huis verhuurd worden. Een advocaat die betrokken was bij het onderzoek stelt dan ook dat het waarschijnlijk is dat de verhuur de daadwerkelijke reden was voor het plaatsen van de voordeur.

Het kan natuurlijk zo zijn dat de getuigen van Blasey Ford zich het feest inderdaad allemaal niet meer kunnen heugen. Het kan ook verkeren dat de dagboeken van Kavanaugh gebrekkig zijn of misschien zelfs dat ermee geknoeid is. Ook bestaat de mogelijkheid dat de extra deur inderdaad vanwege de veiligheid van Blasey Ford is geplaatst en de verhuur een toevallige bijkomstigheid is. Maar hoe het ook zij, deze elementen zijn allemaal van fundamenteel belang voor het onderzoek naar de waarheid.

Juist om die reden is het zo frappant dat al deze onderwerpen in de Nederlandse kranten blindelings zijn gepasseerd. In nagenoeg geen enkel artikel is immers aandacht besteed aan de verdediging van Kavanaugh. Alle grote kranten deden verslag van de zaak, maar de kwestie van de deur is in geen enkel Nederlands medium terechtgekomen. De dagboeken zijn heel zelden genoemd, maar nergens werd de inhoud besproken. Hetzelfde geldt voor de verklaringen van de getuigen van Blasey Ford. Dit alles terwijl haar beschuldiging en haar verklaring in alle kranten breed zijn uitgemeten. Tot in detail is er verslag gedaan van de vermeende misstappen van Kavanaugh. Dit is logisch, want het is natuurlijk van belang wanneer iemand op het punt staat voor het leven als opperrechter benoemd te worden. Het blijft echter op zijn minst opmerkelijk dat er slechts één kant van het verhaal is belicht.

“Een groot schrijver zei eens dat een president voor vier jaar regeert en een journalist voor altijd.”

Zo kopte de NRC bijvoorbeeld op 28 september jongstleden: “Geëmotioneerde Kavanaugh beschuldigt democraten van politieke moordaanslag”. In het artikel wordt enigszins karikaturaal verslag gedaan van de hoorzitting van Kavanaugh, terwijl er over zijn verweren inhoudelijk werd gezwegen. Ook verscheen er van dezelfde krant die dag een fotoreportage waarin Blasey Ford haast als een heilige wordt afgebeeld, terwijl Kavanaugh het moet doen met enkele foto’s waar hij weinig flatteus uit de verf komt. Geheel los van de vraag wie van de twee gelijk heeft en wat er uiteindelijk is gebeurd in 1982, lijkt het me voor een ‘kwaliteitskrant’ meer gepast om een inhoudelijk verslag te doen van het geschil, zonder daarbij zo duidelijk de zaak één kant op te laten leunen. Lukraak wordt er geciteerd uit zijn verweer,

waarbij de beschuldigingen jegens de democraten (waarvan je je inderdaad kunt afvragen of ze gepast zijn voor een rechter) zonder context worden opgeschreven, terwijl over de inhoud geen woord wordt gerept. Het artikel in de NRC is overigens geen uitzondering, ook in de archieven van de Volkskrant en Trouw zijn er geen inhoudelijke analyses van het verweer van Kavanaugh te vinden.

In de verslaggeving van kranten is door de jaren heen een duidelijke tendens te ontwaren. Naast het verslaan van nieuws en het bieden van achtergrondverhalen en verdieping, staan kranten vol met columns, opinie, lifestyle en andere ikkigheden. De ruimte voor echt inhoudelijke journalistiek waar zaken diepgaand worden geanalyseerd zodat de lezer een oordeel over de kwestie kan vormen, lijkt steeds kleiner te worden. Het oordeel is immers al van tevoren geveld, denk aan de verslaggeving over de zaak Kavanaugh. De kranten maken op deze manier duidelijk dat er geen ruimte is voor argumenten vóór de benoeming van de rechter. Over nieuwsfeiten wordt dan een ideologisch filter gelegd en van objectiviteit is geen sprake meer. Een groot schrijver zei eens dat een president voor vier jaar regeert en een journalist voor altijd. Wanneer de journalistiek het nalaat om dieper in de oppervlakte te graven dan enkele millimeters en zich daarbij ook nog eens beperkt tot slechts één kant van het verhaal, wordt de publieke opinie op een oneigenlijke wijze beïnvloed. Dan wordt er geen journalistiek meer bedreven, maar politiek. Dit is een probleem, aangezien het juist aan de journalist is om de politiek te controleren. ●

Jessie Pool is sinds februari 2018 verbonden aan de afdeling Ondernemingsrecht als PhD-fellow (junior onderzoeker en docent). Haar empirische onderzoek richt zich op de taken van het bestuur in de pre-insolventiefase. Ze heeft haar dubbele bachelor in Rechtsgeleerdheid en Economie & Bedrijfseconomie in 2016 behaald aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. In januari 2018 heeft Jessie haar masterdiploma ondernemingsrecht (cum laude) behaald aan de Universiteit Leiden. Haar scriptie schreef zij over fictieve waarborgen voor concurrente schuldeisers tijdens een pre-pack. Tijdens haar studie heeft Jessie verschillende stages gelopen bij internationale advocatenkantoren op het gebied van het financiële en het insolventierecht. Ze heeft tevens gewerkt als griffier bij de Rechtbank Rotterdam op de afdeling insolventierecht. Daarnaast heeft zij tijdens een onderzoeksproject bij KPMG over lange termijn waardecreatie ervaring opgedaan met empirische onderzoeksmethoden. Jessie heeft tijdens haar master als student-assistent gewerkt bij de afdeling Ondernemingsrecht van de Universiteit Leiden waar zij heeft bijgedragen aan het opzetten van het Business & Liability Research Network.

Waar ben je aan begonnen?! Dit was één van de vragen die me het vaakst werden gesteld nadat ik een promotieplaats aangeboden had gekregen bij de afdeling ondernemingsrecht. Begrijpelijk. Waarom zou iemand immers, net nadat die “verschrikkelijke scriptie” is afgerond, nóg zes jaar besteden aan het doen van onderzoek met als doel een proefschrift – een uitgebreide versie van de scriptie. Mijn antwoord dat ik eindelijk meer met statistiek kon gaan werken en hiermee de juridische kennis kon verrijken, droeg natuurlijk bij aan het onbegrip. Toch was het voor mij lastig uit te leggen waarom ik graag aan zo’n traject wilde beginnen. Ik vond mijn scriptie ontzettend leuk en uitdagend om te schrijven, maar verder kon ik mijn motivatie en enthousiasme aan andere studenten nauwelijks overbrengen. Nu, na bijna een jaar voor de afdeling ondernemingsrecht te hebben gewerkt, hoop ik dit enthousiasme wel te kunnen verwoorden en anderen te motiveren om een carrière in de wetenschap te overwegen.

Een van de redenen, zo niet de belangrijkste, om aan een promotietraject te beginnen is natuurlijk de bijzondere interesse in een bepaald onderwerp. Ik heb het geluk gehad dat ik al vroeg in mijn bachelor wist in welk rechtsgebied ik verder wilde groeien. Door mijn economische achtergrond heb ik altijd een bijzondere interesse gehad in het insolventierecht. Ik heb zelf tijdens mijn studie weinig ervaring opgedaan met het doen van onderzoek, maar ik wist wel zeker dat ik niet direct bij een advocatenkantoor wilde starten. Omdat ik me tijdens mijn master heel specifiek heb ingelezen in bepaalde Europese en nationale ontwikkelingen en hier bepaalde problemen bij ontdekte, was het voor mij een logische stap om te beginnen aan een promotietraject.

Mijn onderzoek richt zich op normen voor het bestuur in de fase voorafgaand aan een faillissement. In Nederland

zijn de normen voor het bestuur van een vennootschap meestal niet specifiek beschreven. Het bestuur moet de vennootschap besturen, maar hoe wordt niet gespecificeerd. Vanuit Europa komt daarentegen de wens om normen voor het bestuur verder in te kaderen wanneer sprake is van naderende insolventie, om bestuurders te stimuleren om herstructureringsmaatregelen te nemen. Het meest uitdagende onderdeel – en naar mijn mening ook meteen het meest relevante deel – van mijn onderzoek ziet op het in kaart brengen van deze normen voor het bestuur in de praktijk. Ik mag tijdens mijn onderzoek in gesprek met curatoren, rechters-commissarissen en rechters om te weten te komen hoe zij omgaan met normen voor het bestuur in de fase voorafgaand in het faillissement. Door verschillende methoden te combineren, hoop ik resultaten te kunnen vinden die ook voor de praktijk relevant zijn. Hoewel onderzoek doen in eerste instantie klinkt alsof je de hele dag stoffige oude boeken moet lezen, heb ik juist ervaren dat je jouw onderzoek zo kan inrichten als je zelf wilt en juist ook veel met de praktijk in aanraking kan komen.

Naast het uitvoeren van mijn eigen onderzoek heb ik de mogelijkheid om tal van cursussen te volgen. Zo volg ik een cursus filosofie voor juristen en ben ik bezig met het halen van mijn basis kwalificatie onderwijs, zodat ik op elke universiteit in Nederland les kan geven. Ook krijg ik genoeg kansen om buiten de universiteit ervaringen op te doen. Afgelopen april heb ik bijvoorbeeld mijn onderzoek mogen presenteren bij City University in Londen.

Onlosmakelijk verbonden met het werken op een universiteit is het voor de klas staan. Omdat ik ongeveer zes jaar de tijd heb om mijn proefschrift af te ronden, geef ik relatief veel onderwijs – zo'n 40% van mijn tijd. Aan het begin van mijn aanstelling vond ik dit natuurlijk hartstikke spannend. Ik ben nooit een uitbinker geweest in het geven van presentaties en ben van nature geen goede public speaker – ik loop bijvoorbeeld nog steeds rood aan bij elke presentatie. Gelukkig heb ik het geven van onderwijs niet zo ervaren. Ik heb het geluk gehad dat ik meteen in mijn eerste jaar werd betrokken bij een mastervak, dat ik zelf een jaar daarvoor had gevolgd. Aan de ene kant zorgt dit ervoor dat ik me in kan leven in de student en weet hoe het vak is opgezet. Aan de andere kant zorgt het ook wel eens voor ongemakkelijke situaties. Zo vroeg een student bij het eerste college van een mastervak of ik het vak ook moest herkansen. Dan is het wel moeilijk om te moeten zeggen dat ik het vak nu zelf geef. Omdat ik zelf recent nog onderwijs in de master heb gevolgd, vind ik het onderwijs geven in de master een

stuk lastiger dan het geven van bacheloronderwijs. Aan de ene kant wil ik mijn best doen om serieus genomen te worden – ik ben immers niet veel ouder dan de studenten – maar ik wil ook niet overkomen alsof ik alles al weet. Met deze balans heb ik soms nog moeite, maar gelukkig heb ik fijne collega's om me heen die me daarbij veel hulp bieden. Daarbij komt dat studenten in de master een stuk kritischer zijn. Ik was zelf ook zo'n student en liet het bij de evaluaties – uiteraard op een ongenueanceerde manier – ook vooral weten als iets mij niet beviel. Nu ik aan de andere kant sta, zie ik dat het geven van onderwijs en het opzetten van een vak zo makkelijk nog niet is. Wanneer je wekenlang voorbereidingen treft om hoorcolleges en werkgroepen te geven, dan is het heel jammer wanneer sommige studenten dat niet zo ervaren. Deze feedback is natuurlijk ontzettend belangrijk om te ontvangen, maar hierdoor word ik ook snel onzeker. Als ik bijvoorbeeld – zoals bij de laatste evaluaties het geval was – één keer de feedback krijg dat ik een negatieve houding heb, dan kan ik daar toch wel van wakker liggen, ook al zijn alle andere opmerkingen ontzettend positief.

De studenten zijn een belangrijk onderdeel van het onderwijs en ik doe dan ook mijn best om mijn onderwijs zo goed mogelijk af te stemmen op de studenten in de groep. In mijn bachelor werkgroepen vraag ik ook na afloop van elke werkgroep of de studenten nog verbeterpunten voor me hebben. Op die manier wil ik mijn onderwijs blijven ontwikkelen en de studenten het gevoel geven dat zij centraal staan, ook al bestaat een vak soms uit 800 studenten. Lastig blijft natuurlijk om studenten te enthousiasmeren voor het vakgebied, zeker wanneer studenten nog brak zijn van de avond ervoor of alleen aandacht hebben voor hun telefoon. Ik was zelf eerlijk gezegd ook zo'n student en ik heb zelf ook echt niet alle werkgroepen en hoorcolleges gevolgd. Hoe ik dit soort studenten kan enthousiasmeren om toch naar de werkgroepen te komen en zich toch voor te bereiden, ben ik nog niet helemaal uit. Ik probeer in ieder geval altijd om iedere student bij het onderwijs te betrekken en zich vrij te laten voelen om elke vraag te stellen.

Al met al kan ik het iedere student aanraden om zich eens te verdiepen in het promoveren. Je krijgt de kans om jezelf aan de ene kant te verdiepen in een actueel juridisch probleem op een manier die je zelf kan kiezen. Aan de andere kant leer je hoe je jouw juridische kennis over kan brengen aan studenten. Je krijgt de kans om dagelijks te werken met ontzettende intelligente mensen waar je veel van kan leren, zowel collega's als studenten. ●

Wederzijds vertrouwen met een asterisk (II)

Joris van de Riet
Redacteur

HvJ EU (GK) 25 juli 2018
C-216/18 PPU
ECLI:EU:C:2018:586
*Minister for Justice and
Equality/Artur Celmer*

In het vorige nummer beschreef ik de juridische achtergrond van het beginsel van wederzijds vertrouwen binnen de Europese Unie, de ontwikkeling ervan door de jaren heen in de rechtspraak van het Hof van Justitie, de nuanceringen die het Hof daarop heeft aangebracht, en de uiteenzettingen over de rechtsstaat die het Hof eerder dit jaar toevoegde in het arrest *Associação Sindical dos Juizes Portugueses (ASJP)*.¹ In dit nummer volgt de samenkomst van al die onderwerpen, in de vorm van een annotatie bij het eerder dit jaar gewezen arrest *Celmer* (ook wel bekend als *L.M.*).

Feiten en procesverloop

Artur Celmer is een Poolse man tegen wie door de Poolse autoriteiten drie Europese Aanhoudingsbevelen (EAB's) zijn uitgevaardigd.² Hij is in Ierland aangehouden en voor het High Court geleid, dat moest beoordelen of Celmer kon worden overgeleverd aan Polen.³ De verdediging heeft aangevoerd dat door recente hervormingen in het Poolse rechtstelsel de rechterlijke onafhankelijkheid is aangetast en dat Celmer dientengevolge geen eerlijk proces zou krijgen indien hij wordt overgeleverd aan Polen. Van bijzonder belang daarbij is het door de Europese Commissie op 20 december 2017 uitgebrachte “met redenen omklede voorstel” inzake de Poolse rechtsstaat,⁴ waarin – kort gezegd – wordt geconstateerd dat de rechterlijke onafhankelijkheid in Polen sterk onder druk staat en de Raad van de Europese Unie wordt verzocht overeenkomstig artikel 7(2) een gevaar voor ernstige schending van de waarden waarop de Unie berust te constateren.

De rechter bij het High Court die de zaak behandelde, Aileen Donnelly, heeft geconstateerd dat er inderdaad sprake is van vergaande wijzigingen in de Poolse rechterlijke macht die de rechterlijke macht die de rechterlijke onafhankelijkheid onder druk zetten. In het bijzonder de uitschakeling van het Constitutioneel Hof,⁵ de nieuwe tuchtrechtelijke regels voor rechters, de mogelijkheid dat de minister van Justitie afgedane zaken heropent en de gedwongen pensionering van grote aantallen rechters van het Hooggerechtshof⁶ maken de kans zeer groot dat Celmer geen eerlijk proces zal hebben, zo concludeert het High Court.⁷

“Het wederzijds vertrouwen hangt af van het bestaan van effectieve rechterlijke bescherming, met name in de vorm van een onafhankelijke en onpartijdige rechter.”

Gelet op 's Hofs oordeel in *Aranyosi en Căldăraru* in 2016⁸ is het High Court bovendien van oordeel dat, nu Celmers rechten op grond van artikel 6 lid 1 EVRM dreigen te worden geschonden, het mogelijk dient te zijn de overlevering op te schorten of in het geheel te weigeren. Om daar meer zekerheid over te verkrijgen en om duidelijkheid te krijgen over wat voor bewijsmiddelen dienen te worden gebruikt om te bepalen of Celmers recht

op een eerlijk proces inderdaad wordt geschonden, heeft het High Court besloten prejudiciële vragen te stellen aan het Hof van Justitie, die er kort gezegd neerkomen op de vraag of een nationale rechter de overlevering mag opschorten indien in de verzoekende lidstaat de rechtsstaat dusdanig is aangetast dat er geen sprake meer kan zijn van een eerlijk proces, en of hij in een dergelijk geval nog moet onderzoeken of de betrokken persoon in kwestie ook daadwerkelijk het gevaar loopt geen eerlijk proces te krijgen.⁹

Oordeel van het Hof

Het Hof begint met een vertrouwd klinkende vaststelling van het fundamentele belang van het wederzijds vertrouwen: “Het Unierecht steunt op de fundamentele premisse dat elke lidstaat met alle andere lidstaten een reeks gemeenschappelijke waarden deelt waarop de Unie berust, en dat elke lidstaat erkent dat de andere lidstaten deze waarden met hem delen.”¹⁰ Dat beginsel brengt met zich mee dat de lidstaten er in beginsel op mogen vertrouwen dat andere lidstaten de (Europese en nationale) grondrechten eerbiedigen.¹¹

Het Hof stelt vervolgens vast dat het EAB een uitgekiend stelsel van dwingende en optionele weigeringsgronden voor overlevering bevat, waarvan in beginsel niet mag worden afgeweken, dus ook niet op grond van grondrechtenbescherming.¹² In *Aranyosi en Căldăraru* heeft het Hof echter erkend dat, indien “uitzonderlijke omstandigheden” – met name de “grondrechten en fundamentele rechtsbeginselen” die worden gewaarborgd door artikel 2 en 6 VEU – daartoe nopen, het wederzijds vertrouwen kan worden beperkt.¹³

Vervolgens citeert het Hof bijna letterlijk zijn overwegingen over de rechtsstaat uit *AJSP* – en “citeert bijna letterlijk” betekent “zes opeenvolgende alinea's zijn (bijna) woordelijk overgenomen.”¹⁴ Uit het belang van de grondrechten voor het EAB volgt dat moet worden verondersteld dat de uitvoering van een EAB onder toezicht staat van een onafhankelijke rechter. Daaruit volgt weer dat het wederzijds vertrouwen – en daarmee dus de uitvoering van het EAB – afhangt van het bestaan van effectieve rechterlijke bescherming, met name in de vorm van een onafhankelijke en onpartijdige rechter. De logische conclusie die het Hof hier uiteindelijk aan verbindt is dat een rechter overlevering mag weigeren indien “de persoon tegen wie dat aanhoudingsbevel is uitgevaardigd, in geval van overlevering aan de uitvaardigende rechterlijke autoriteit een reëel gevaar

loopt dat zijn grondrecht op een onafhankelijk gerecht zal worden geschonden en derhalve zijn door artikel 47, tweede alinea, van het Handvest gewaarborgde grondrecht op een eerlijk proces in de kern zal worden aangetast.”¹⁵

De tweede vraag waar het Hof zich mee geconfronteerd ziet is de vraag hoe een rechter die twijfels heeft over de rechtsstatelijkheid van een andere lidstaat moet beoordelen of hij inderdaad de overlevering mag weigeren. Het hof biedt daartoe een aantal handvatten: de rechter moet zijn taak kunnen uitoefenen zonder ondergeschikt te zijn aan een andere instantie, moet niet zomaar kunnen worden afgezet, moet objectiviteit tonen bij het uitoefenen van zijn taak en moet niet zijn onderworpen aan politieke beïnvloeding.¹⁶

“De Poolse regering riep al snel dat het Hof van Justitie “geen mandaat” had en dat het arrest “het fundamentele Europese idee van de soevereiniteit van de natiestaat” ondermijnde.”

Heeft de rechter eenmaal vastgesteld dat er in het algemeen sprake is van een aantasting van de rechtsstaat en van het recht op een eerlijk proces, dan dient hij vervolgens nog vast te stellen of deze specifieke betrokkene ook een reëel gevaar loopt om geen eerlijk proces zal krijgen. Het feit dat de Europese Commissie een met redenen omkleed voorstel als bedoeld in artikel 7(1) VEU heeft ingediend kan weliswaar een belangrijke factor zijn bij het bepalen of sprake is van een aantasting van de rechterlijke onafhankelijkheid,¹⁷ maar de overlevering naar een lidstaat mag enkel in het geheel worden opgeschort op grond van een besluit van de Raad op grond van artikel 7(2) VEU.¹⁸

Commentaar

L.M. is een buitengewoon politiek geladen arrest. De Poolse regering riep al snel dat het Hof van Justitie “geen mandaat” had en dat het arrest “het fundamentele Europese idee van de soevereiniteit van de natiestaat” ondermijnde.¹⁹ Toch is het, gelet op eerdere rechtspraak, bepaald niet uit de lucht komen vallen: wat het Hof deed was in feite niet meer dan het op logische wijze in elkaar schuiven van *Aranyosi* en *Căldăraru* en *ASJP*. Zeker nu *ASJP*, met zijn ongebruikelijk lange beschouwingen over

waarom de rechtsstaat zo belangrijk is voor het Unierecht, algemeen werd gezien als een schot voor de boeg naar Polen²⁰ leek het volkomen voor de hand liggend dat de uitkomst van *L.M.* zou zijn wat het geworden is. Dat is echter zeker niet het geval: het was zeer wel mogelijk dat het Hof een andere kant opging.

Een optie was dat het Hof de zaak zou beschouwen als een *political question* en de vraag in het geheel niet zou beantwoorden, nu de Ierse vraag iets wegheeft van een poging om de artikel 7-procedure te omzeilen. Het antwoord zou dan in feite neerkomen op een doorverwijzing naar de procedure die nu bij de Raad loopt. De kans op een dergelijke uitkomst was overigens vrijwel nihil: het Hof staat er nu niet echt om bekend zijn eigen rechtsmacht graag in te perken – sterker nog: het heeft recentelijk zijn rechtsmacht in een zaak waarin grondrechten een belangrijke rol speelden juist uitgebreid²¹ – en nu de vraag neerkomt op een ‘eenvoudige’ uitleg van een bepaling van Unierecht kan ook bepaald niet worden gezegd dat het geen zaak voor de rechter is.

Een andere mogelijkheid was dat het Hof de zaak wel min of meer inhoudelijk zou behandelen, maar vervolgens zou oordelen dat alleen *absolute* grondrechten een grond voor weigering vormen. Absolute grondrechten zijn rechten die in geen geval mogen worden beperkt, zoals het recht op leven (artikel 2 Handvest) en het folterverbod (artikel 4). Niet zo absolute grondrechten zijn bijvoorbeeld het recht op privéleven en het recht op een eerlijk proces, waarbij er meer ruimte is voor beperkingen en ‘balanceren’. In *Aranyosi* was sprake van (mogelijke) schending van een absoluut recht, namelijk het recht op vrijwaring van onmenselijke en vernederende behandeling. Het feit dat dat recht op het spel stond leek een belangrijke factor bij het vormen van het oordeel van het Hof dat in dat specifieke geval de overlevering mocht worden geweigerd;²² *a contrario* zou men daar dus uit kunnen afleiden dat in het geval dat sprake is van een dreigende schending van een niet absoluut recht de overlevering ook niet mag worden geweigerd.²³

Wat zo mogelijk nog meer opvalt is dat het Hof eigenlijk het hele arrest door in algemene bewoordingen spreekt over “de uitvaardigende lidstaat” waar het Polen betreft, zelfs waar het gaat over de artikel 7-procedure.²⁴ Het Hof wekt de indruk dat het hier zomaar een zaak betreft waarin richtsnoeren aan de verwijzende rechter gegeven dienen te worden om deze en toekomstige casus te beoordelen. Dat was behoorlijk anders in *ASJP*, waarin het Hof de moeite

nam om te beoordelen of de klagende rechters eigenlijk wel rechters waren²⁵ en na een afgewogen redenering tot de slotsom kwam dat de Portugese salarisverlagingen de rechterlijke onafhankelijkheid niet aantastten.²⁶ In *L.M.* wordt de beoordeling van de hervormingen van de Poolse rechterlijke macht juist overgelaten aan de verwijzende rechter.

“Het Hof laat tussen de regels door wel merken dat het ernstige twijfels heeft over de Poolse hervormingen.”

Betoogd is wel dat een dergelijke beoordeling een zaak is voor het Hof zelf, nu het in feite een uitlegging van artikel 2 VEU betreft die – bij gebrek aan een *acte clair* of *éclairé*²⁷ – aan de Unierechter moet worden overgelaten.²⁸ Een mogelijke verklaring hiervoor is het feit dat het Hof hiermee toch echt teveel in het vaarwater van de politieke instanties – met name de Raad – zou komen door de artikel 7-procedure te omzeilen en zelf alvast te concluderen dat Polen artikel 2 VEU schendt. Daarnaast is ook wel aangedragen dat deze zaak, in tegenstelling tot *ASJP*, dusdanig gepolitiseerd is dat het Hof er weinig voor voelde om zulke oordelen te geven.²⁹ Opmerking verdient overigens wel dat het Hof tussen de regels door wel laat merken dat het ernstige twijfels heeft over de Poolse hervormingen: het tuchtrecht wordt apart genoemd als voorbeeld van regels die gebruikt kunnen worden “als systeem om politiek toezicht op de inhoud van de rechterlijke beslissingen te houden,”³⁰ en daarmee als belangrijk aandachtspunt voor het toetsen van de rechtsstatelijkheid van een lidstaat. De wijzigingen in het tuchtrecht voor Poolse rechters en de mogelijkheden voor politieke beïnvloeding die daarmee ontstaan zijn niet geheel toevallig een van de grootste pijnpunten in het pakket aan hervormingen van de Poolse rechterlijke macht.³¹

In het onderhavige geval is er overigens weinig twijfel mogelijk over de uitkomst van de zaak in Ierland, nu rechter Donnelly het in het verwijzende vonnis tamelijk duidelijk heeft gemaakt dat ze de Poolse hervormingen beschouwt als “a shocking indictment of the rule of law.”³²

Voorts is opmerkelijk dat het Hof zeer expliciet weigert om de mogelijkheid te bieden dat de uitvoering van aanhoudingsbevelen uit Polen compleet wordt opgeschort.

Die mogelijkheid, zo oordeelt het Hof, bestaat enkel indien de (Europese) Raad overeenkomstig artikel 7(2) VEU heeft geconstateerd dat er een schending van de beginselen van de Unie plaatsvindt in een lidstaat en overeenkomstig artikel 7(3) VEU sancties zijn opgelegd.³³ Dit volgt volgens het Hof uit de overwegingen van Kaderbesluit 2002/584,³⁴ de basis van het EAB, waarin staat: “De toepassing ervan kan slechts worden opgeschort in geval van een ernstige en voortdurende schending door een lidstaat van de in artikel 6, lid 1 [= huidige artikel 2], van het Verdrag betreffende de Europese Unie neergelegde beginselen, welke schending door de [Europese] Raad is geconstateerd overeenkomstig artikel 7, lid 1 [= huidige lid 2], en volgens de procedure van artikel 7, lid 2 [= huidige lid 3], van dat Verdrag.”³⁵ Wat opvalt is dat het Kaderbesluit uit 2002 stamt, toen het huidige artikel 7(1) – de constatering van een dreigende schending door de Raad – nog niet bestond, wat met zich meebrengt dat het opschorten van de uitvoering van het EAB wordt gekoppeld aan het definitieve besluit van de Europese Raad in plaats van aan de lichtere voorprocedure.

“Het Hof stelt zich realistischer op wat betreft het wederzijds vertrouwen maar tegelijkertijd weet het te benadrukken dat de Unie een gemeenschap van waarden is.”

Sommige auteurs hebben hier kritiek op geuit en gesteld dat het Hof rekening had moeten houden met deze ontwikkeling: men zou het huidige artikel 7 lid 1 moeten gebruiken als standaard, omdat de Uniewetgever dat waarschijnlijk zou hebben vermeld als de huidige voorprocedure had bestaan in 2002.³⁶ Deze opvatting miskent echter dat het opleggen van sancties – en het opschorten van het wederzijds vertrouwen moet daar toch echt onder worden geschaard – pas mogelijk is nadat de Europese Raad overeenkomstig artikel 7(2) VEU met unanimititeit heeft vastgesteld dat er inderdaad een schending van de waarden van de Unie plaatsvindt. Enkel een dreigende schending, die met vier vijfden van de stemmen in de Raad wordt vastgesteld op grond van artikel 7(1), is daarvoor niet genoeg.³⁷ Nationale rechterlijke instanties die een EAB uit een lidstaat die al wel “voorbij” artikel 7(1) is maar waar nog geen maatregelen op grond van artikel 7(2) of (3) zijn genomen moeten uitvoeren zullen bij het vormen van hun oordeel

uiteraard wel rekening kunnen houden met het feit dat er zeer sterke aanwijzingen zijn dat in de lidstaat in kwestie geen eerlijk proces zal zijn.

Tot besluit

Het arrest *L.M.* is een buitengewoon belangrijke stap in zowel de bescherming van grondrechten in de Europese Unie als in de erkenning door het Hof dat het wederzijds vertrouwen niet altijd zo absoluut kan zijn als het graag zou willen zien – een aspect dat eerder nog wel eens leek te ontbreken, toen het Hof niet of enkel met veel gemor erkende dat er wel eens iets mis kon zijn. Het verdient waardering dat het Hof zich realistischer opstelt wat betreft het wederzijds vertrouwen maar tegelijkertijd weet te benadrukken dat de Unie nog altijd een gemeenschap van *waarden* is – en dat wie die waarden schendt, de consequenties mag voelen. Dit alles gebeurt in een arrest

dat terecht is omschreven als een zorgvuldig compromis:³⁸ het Hof laat zich niet onbetuigd en geeft duidelijk aan te willen ingrijpen waar nodig, maar bepaalde beslissingen – met name die inzake de artikel 7-procedure – blijven voorbehouden aan de politieke instellingen. Ook het wederzijds vertrouwen binnen de Europese Unie, zo mag worden geconcludeerd, kent net als vrijwel alle andere regels van de Unie een asterisk:³⁹ wederzijds vertrouwen blijft de hoofdregel, maar het Hof maakt waar nodig een uitzondering om de mensenrechten en de rechtsstaat te beschermen. ●

¹ HvJ EU (GK) 27 februari 2018, C-64/16, ECLI:EU:C:2018:117, AB 2018/220, m.nt. P.M. van den Eijnden; EHRC 2018/92, m.nt. J. Krommendijk (*Associação Sindical dos Juizes Portugueses*). ² *Te weten op 1 februari 2012, 4 juni 2012 en 26 september 2013*. ³ *In de context van het EAB spreekt men doorgaans van overlevering in plaats van uitlevering*. ⁴ COM (2017) 835 def. ⁵ Zie daarover M. Stremler, 'De constitutionele crisis in Polen: een uitdaging voor de EU', AA 2016, afl. 12, p. 952-956. ⁶ Zie bijv. E. Overbeek, 'Europees Hof laatste hoop voor Poolse oppositie', Trouw 28 juli 2018, p. 11. ⁷ High Court (Ierland) 12 maart 2018, *Minister for Justice and Equality v Artur Celmer* [2018] IEHC 119, m.n. § 122 e.v. ⁸ HvJ EU (GK) 5 april 2016, C-404/15 & C-659/15 PPU, ECLI:EU:C:2016:198, CML Rev. 2016, p. 1675, m.nt. G. Anagnostaras; DD 2016/79, m.nt. V.H. Glerum; EHRC 2016/157, m.nt. H.G. van der Wilt (*Aranyosi en Căldăraru*). ⁹ Zie voor een uitgebreidere versie van feiten en procesverloop *L.M.*, § 14-25. ¹⁰ *L.M.*, § 35. ¹¹ *L.M.*, § 36-37, onder verwijzing naar HvJ EU (plenair) 18 december 2014, Advies 2/13, ECLI:EU:C:2014:2454, § 192, EHRC 2015/65, m.nt. J. Krommendijk, M.P. Beijer & J.W.C. van Rossum; NJ 2015/410, m.nt. E.A. Alkema (*Toetreding van de EU tot het EVRM*). ¹² Onder verwijzing naar o.a. HvJ 10 augustus 2017, C-270/17 PPU, ECLI:EU:C:2017:628, § 49-50 (*Tupikas*). ¹³ *L.M.*, § 43-45, onder verwijzing naar *Aranyosi en Căldăraru*, § 82-85. ¹⁴ *L.M.*, § 49-54 zijn op wat wijzigingen in de woordvolgorde na identiek aan ASJP, § 31-32, 36-37, 41 en 43. ¹⁵ *L.M.*, § 59. ¹⁶ *L.M.*, § 63-67. ¹⁷ *L.M.*, § 61. ¹⁸ *L.M.*, § 71-73. ¹⁹ Geciteerd in: 'Wat het Europese Hof vindt, boeit Warschau niet', Trouw 28 augustus 2018, p. 12. ²⁰ Auteur dezes in het vorige nummer: J.T.J. van de Riet, 'Wederzijds vertrouwen met een asterisk (I). Over wederzijds vertrouwen, aanhoudingsbevelen en de Poolse rechtsstaat', NOVUM (39) 2017, afl. 8, alsmede J. Krommendijk, noot bij ASJP, EHRC 2018/72, sub 3 en P.M. van den Eijnden, noot bij ASJP, AB 2018/220, sub 4 in fine. ²¹ HvJ EU (GK) 28 maart 2017, C-414/11, ECLI:EU:C:2017:336, AA 2017, p. 1006, m.nt. R.A. Wessel; CML Rev. 2017, p. 1766, m.nt. S. Poli; EHRC 2017/99, m.nt. J. Krommendijk (*Rosneft*). ²² *Aranyosi en Căldăraru*, § 85-87. ²³ K.A.M. van Kruisbergen & J. Krommendijk, noot bij *L.M.*, EHRC 2018/190, sub 2. Aldus ook M. Wendel, 'Afraid of Their Own Courage? Some Preliminary Reflections on LM', *Verfassungsblog* 27 juli 2018, *verfassungsblog.de*. ²⁴ *L.M.*, § 69. ²⁵ ASJP, § 39-40. ²⁶ ASJP, § 46-52. ²⁷ HvJ EG 6 oktober 1982, 283/81, ECLI:EU:C:1982:335, § 14 e.v., Jur. 1982, p. 3415 (*CILFIT*). ²⁸ A. von Bogdandy e.a., 'Guest editorial: A potential constitutional moment for the European rule of law – The importance of red lines', CML Rev. (55) 2018, afl. 4, p. 983-996, hier p. 992. ²⁹ Van Kruisbergen & Krommendijk, EHRC 2018/190, sub 3. ³⁰ *L.M.*, § 67. ³¹ 'Collision course', *The Economist* 7 juli 2018, p. 24-25. ³² High Court 12 maart 2018, [2018] IEHC 119, § 123. ³³ *L.M.*, § 69-73. ³⁴ Kaderbesluit 2002/584/JBZ van de Raad van 13 juni 2002 betreffende het Europees aanhoudingsbevel en de procedures van overlevering tussen de lidstaten - Verklaringen van sommige lidstaten bij de aanneming van het kaderbesluit (PbEG 2002, L 190/1). ³⁵ Ov. 10 Kaderbesluit 2002/584. ³⁶ Zie bijv. W. van Ballegooij & P. Bárd, 'The CJEU in the Celmer case: One Step Forward, Two Steps Back for Upholding the Rule of Law Within the EU', *Verfassungsblog* 29 juli 2018, *verfassungsblog.de*. ³⁷ In min of meer gelijke zin ook Van Kruisbergen & Krommendijk, EHRC 2018/190, sub 5. ³⁸ P. Sonnevend, 'A Clever Compromise or a Tectonic Shift? The LM Judgment of the CJEU', *Verfassungsblog* 27 juli 2018, *verfassungsblog.de*. ³⁹ 'The European Union Explained*', CGP Grey YouTube 2 juli 2013.

In gesprek met Johan Koggink

Van Benthem & Keulen

Dhr. Johan Koggink is sinds 2000 directeur van Van Benthem & Keulen. Het Utrechtse kantoor ontwikkelt ook juridische software en is daarmee al twee keer in de prijzen gevallen bij de Computable Awards. Wij spraken hem over deze ontwikkelingen en wat dit betekent voor de nieuwe generatie juristen.

Hoe is Van Benthem & Keulen ontstaan, en waarom zijn jullie gevestigd in Utrecht?

Ons kantoor is bijna 80 jaar geleden gestart. Achter de keuze voor Utrecht zat toen geen strategische gedachte, onze naamgevers (de heren Van Benthem en Keulen) woonden hier simpelweg. Ze werkten hier al langer en wilden toen samen een kantoor beginnen. In die tijd was een advocaat nog een soort huisarts, hij behandelde alles. Dat varieerde van arbeidsrechtelijke zaken tot huurrecht, en hij wilde af en toe ook nog wel een echtscheiding behandelen. In al die jaren heeft VBK op verschillende locaties in Utrecht gezeten, en omdat we de laatste jaren heel hard gegroeid zijn zitten we vanaf november 2011 op de huidige locatie (in de wijk Rijnsweerd-Noord, te Utrecht red.). We hebben natuurlijk klanten door het hele land, waaronder inderdaad ook veel uit de regio Amsterdam, en we merken ook dat die afstand tegenwoordig eigenlijk geen probleem meer is. Er wordt heel veel digitaal gewerkt, en uiteindelijk is de reistijd al met al ook beperkt.

Kosten spelen uiteraard een rol. Panden op de Zuidas zijn peperduur, en wij kiezen er liever voor de kosten voor de cliënten te beperken door de huisvestingskosten onder controle te houden, zodat onze tarieven aantrekkelijk

blijven. Utrecht is ook een knooppunt voor de rest van Nederland, waardoor we cliënten uit het hele land kunnen bedienen. En als je naar het overzicht van de Europese Commissie over de economische kracht van een regio kijkt, is Utrecht al twee keer tot de meest krachtige economische regio in heel Europa uitgeroepen! Er is in Utrecht dus veel activiteit. Tevens zijn wij makkelijk te bereiken met het openbaar vervoer, maar ons kantoor ligt ook dichtbij de snelwegen, iets wat cliënten ook als prettig ervaren. Als je midden in de stad zit heb je zelf misschien levendige pauzes, maar dat is voor de bereikbaarheid minder voordelig. Dat zijn allemaal onderbelichte factoren die ook erg belangrijk zijn. Zo hebben wij veel punten tegen elkaar afgewogen, en zijn we uiteindelijk bij de huidige locatie gekomen waar we nog steeds heel tevreden mee zijn.

Hoe onderscheidt Van Benthem & Keulen zich van de competitie, wat maakt het zo uniek?

Wij hebben als missie geformuleerd dat wij juridische topkwaliteit toegankelijk willen maken. Juridische topkwaliteit betekent doorspecialiseren in de verschillende rechtsgebieden en dit multidisciplinair kunnen inzetten. Wij hebben bijvoorbeeld een praktijkgroep Banking & Finance van zo'n 10 advocaten, en als je kijkt naar de middelgrote kantoren zijn wij het middelgrote kantoor met de grootste Banking & Finance praktijk, waardoor we een heel goed alternatief zijn geworden voor de Zuidas kantoren. In het Banking & Finance team zijn er weer sub specialismen: een aantal advocaten dat alles weet van financiering, anderen zijn weer gespecialiseerd in financieel toezichtsrecht en een aantal advocaten heeft vergevorderde expertise met betrekking tot financial litigation. Hierdoor hebben we expertise op elk vlak. Ons kantoor is 'full-service', wij bieden alle specialismen voor een bedrijf aan. Wij zien dat de multidisciplinaire samenwerking tussen die specialismen steeds belangrijker wordt. Wat je ziet is dat veel bedrijven steeds meer door technologie worden gedreven, een bank is tegenwoordig bijna meer een ICT-bedrijf geworden. Dat betekent ook dat als je bijvoorbeeld een FinTech project doet, er aspecten van ICT recht, privacy en financieel toezichtsrecht aan vast zitten. Dat betekent dat je meerdere gespecialiseerde advocaten nodig zal hebben. Op zo'n project zitten dan drie verschillende advocaten die met elkaar samenwerken, ieder met zijn eigen specialisme. Dat is ook waar wij op inzetten, niet alleen het specialiseren van onze kennis, maar tevens het multidisciplinair inzetten daarvan. Het specialiseren proberen we intern ook erg te promoten. Wij hebben op

kantoor nu bijvoorbeeld drie jonge mensen die aan het promoveren zijn. Dat stimuleren wij, allereerst vanwege hun persoonlijke ontwikkeling, maar ook omdat wij baat hebben bij de extra diepgang die een promotie voor ons kantoor biedt.

“Een bedrijfsjurist zei eens tegen mij dat advocaten weleens lijken te denken dat het juridische het hoogste doel in het leven is.”

Deze juridische topkwaliteit combineren we met onze tweede pijler, toegankelijkheid. Wij merkten dat de markt de advocatuur toch een beetje als een gesloten bolwerk ziet. Daarom was ons doel de advocatuur en het notariaat veel toegankelijker te maken, om als het ware de deuren en ramen open te zetten. We bieden juridische topkwaliteit, maar dan wel op een toegankelijke wijze. Daarom hebben wij bijvoorbeeld het vanDienst service-concept ontwikkeld. VanDienst bestaat uit 6 kosteloze services, waar ook niet-clieënten gebruik van kunnen maken. Daar zit onder andere een helpdesk in, waar vaak gebruik van wordt gemaakt door veelal bedrijfsjuristen die, wanneer ze 80 tot 90% zeker zijn van een bepaalde zaak, toch nog even willen sparren met onze professionals. Wij geven vervolgens aan of ze op de juiste weg zijn, of dat ze toch nog even naar andere mogelijkheden moeten kijken. Daarover sparren wij dan telefonisch en dat is kosteloos. Op het moment dat er een schriftelijk advies moet worden uitgebracht wordt de dienstverlening wel betaald, maar het telefonisch sparren over zaken die zij zelf afhandelen is kosteloos.

Waar verder ook nog het toegankelijke in zit is de manier waarop we adviezen schrijven. Vanaf dag één leren we aan de mensen die bij ons beginnen om pragmatisch en oplossingsgericht te adviseren, want daar komt de cliënt voor. Men wil geen adviezen die te complex zijn om te lezen, of waar een hele jurisprudentieverhandeling in staat. Een advies moet pragmatisch zijn en bondig geformuleerd, dat is ook een manier van toegankelijkheid.

Een bedrijfsjurist zei eens tegen mij dat advocaten weleens lijken te denken dat het juridische het hoogste doel in het leven is. Bedrijven hebben hele andere doelen: die zijn bezig met het introduceren van een nieuw product, of ze gaan een nieuwe strategie ontplooiën, of ze gaan een platform introduceren. En daar zitten ook juridische

aspecten aan, maar wel in die volgorde. Een advocaat moet begrijpen wat het grotere plaatje is, en zorgen dat hij over juridische aspecten zo adviseert dat het bedrijf haar doelen kan bereiken.

Bedrijven hebben weinig op met advocaten die gaan mitsen en maren, of die dingen zeggen als "het kan vriezen of dooien" of "er zitten veel risico's aan". Bedrijfsjuristen willen die risico's dan kunnen waarderen. Stel dat de risico's van een deal, ik noem maar wat, 1 miljoen is, en het bedrijf kan daar 100 miljoen euro mee verdienen. Dan wil het bedrijf die risico's wel nemen; het wordt gewoon een belangenafweging. Of zo'n advocaat zegt: "Ik heb vier opties bestudeerd en hier heeft u ze." Dan zegt zijn cliënt: "Daar heb ik niet om gevraagd. Dat jij vier opties bestudeert, prachtig, maar geef aan voor welke optie ik moet kiezen. Want als ik als bedrijfsjurist naar mijn directie ga, hoef ik tegen mijn directie ook niet te zeggen: er zijn vier opties. Dan zegt de directie ook: voor welke optie kiezen we, en wat is de kans dat die optie slaagt?" Dat betekent wel dat je als advocaat of notaris de business context moet begrijpen, en daarom hebben wij ons opleidingsprogramma voor onze advocaten aangepast. Onze professionals moeten juridisch natuurlijk heel goed zijn, maar tegelijkertijd ook basale kennis hebben over bedrijfskundige principes. Nu krijg je dit in je rechtenstudie niet mee, dus hebben wij een opleidingsprogramma met allerlei externe sprekers, zoals bijvoorbeeld een hoogleraar marketing van Nyenrode. Die nemen dan al die disciplines door: marketing, finance, HR, organisatiekunde enzovoort. Als je dat snapt kun je de slag maken naar businessgericht adviseren, dus waarom een cliënt bij je komt. Het gereedschap is het juridische, maar de cliënt komt voor een oplossing van zijn probleem.

"De kern blijft de juridische kennis en dat is cruciaal, maar je moet ook iets weten over de businesscontext van de sectoren waar je in werkt."

Een ander onderscheid dat we proberen te zoeken is excelleren in bepaalde sectoren. We werken onder andere veel in de retail, de zorg en de financiële sector. Door kennis van die sectoren op te bouwen word je een veel betere gesprekspartner. Wij hebben bijvoorbeeld een aantal mensen dat helemaal in de retail gespecialiseerd is. Ze weten heel veel van die sector, en dan vind je veel

meer aansluiting als je met een retailer om de tafel zit. Je daalt in zijn waarde als die retailer zou zeggen dat hij volgend jaar met zijn omnichannel strategie begint, en de advocaten niet weten wat er met een omnichannel strategie wordt bedoeld. Als je dat wel weet en je kan de juiste vragen stellen, dan denkt zo'n retailer: "Hij begrijpt mijn markt, weet wat er in mijn sector speelt en kan daardoor beter adviseren." Daarom zijn er een aantal sectoren waar we verder in zijn doorgespecialiseerd om daar een betere gesprekspartner te worden. Wat je merkt is dat dat voor advocaten ook veel leuker is. De kern blijft de juridische kennis en dat is cruciaal, maar je moet ook iets weten over de businesscontext van de sectoren waar je in werkt. Je moet bovendien naar andere competenties kijken zoals bijvoorbeeld onderhandelen. Er komt een breed scala aan kwaliteiten bij en dat maakt het vak denk ik nu al en in de toekomst nog veel leuker.

Van Benthem & Keulen heeft onlangs een Computable Award (beste ICT-project in het MKB in 2018) gewonnen met jullie nieuwste project, de Litigation Valuator. Hoe komt een dergelijk idee tot stand en wat houdt het precies in?

Om een idee te geven wat de Litigation Valuator is zal ik eerst schetsen hoe deze is ontstaan. Het idee ervoor is afkomstig van een van onze advocaten. Dat ideeën bij de praktijkgroepen zelf ontstaan vinden wij erg leuk en moedigen wij ook aan. Het motiveren van mensen om met goede ideeën te komen is prachtig. Tuurlijk denkt onze marketing manager een dergelijk idee verder uit en een extern bureau heeft de software gemaakt, maar het is leuk dat zo'n idee in de kern uit de organisatie zelf komt. De advocaat in kwestie proefde eigenlijk dat als hij bij cliënten zat, zij vaak het gevoel hadden dat procederen een soort financiële black box voor hen was. Stel, het financieel belang is bijvoorbeeld 100.000 euro, dan is het afwachten of de rechter dat zal toewijzen. Als je vervolgens de advocaatkosten voor het procederen niet weet dan heb je in feite met twee variabelen te maken. De onzekerheid of het financiële belang door de rechter wordt toegewezen en tevens de variabele van die advocaatkosten. Bij die onzekerheid voelen vele cliënten zich niet plezierig. Toen hebben wij gezegd: 'dat moeten we anders doen'. We moeten alle processtappen inzichtelijk gaan maken, en dan kun je als de client dat wenst ook een vaste prijs aanbieden. Uit die constatering is de Litigation Valuator ontstaan.

Bij de Litigation Valuator worden alle handelingen in een civiele procedure op een rij gezet. Als daar op een

gegeven moment een processtap staat, schatten we in wat de kans is dat het daadwerkelijk zo zal lopen. Bij dagvaarding is dat 100% aangezien een dagvaarding altijd opgesteld moet worden. Bij andere stappen is het misschien 50% of 30%, dat hangt van het exacte geval af. Dat percentage vermenigvuldigt je dan met het tarief van de advocaat. Vervolgens gaan we kijken hoeveel uren je aan die processtap moet besteden. Omdat onze database door big data steeds beter gevuld wordt, kunnen we een goede inschatting maken hoelang een advocaat over een bepaalde processtap zal doen. En als je dat voor alle processtappen zo doet heb je een vaste prijs die je aan de cliënt kan aanbieden.

“De verwachtingen worden met elkaar besproken en alle informatie komt op tafel. Dan ben je dus ongelooflijk goed voorbereid.”

We hebben tevens gemerkt dat de Litigation Valuator nog een heel belangrijk voordeel heeft, naast die vaste prijs en de zekerheid die deze met zich meebrengt. Omdat advocaat en cliënt gedwongen worden heel mathematisch en analytisch naar de zaak te kijken komt echt alle informatie op tafel. De verwachtingen worden ook met elkaar besproken. Dan ben je dus ongelooflijk goed voorbereid en dat is uiteindelijk misschien nog wel belangrijker dan de vaste prijs.

In 2015 veranderden de regels voor werk, ontslag en WW door de Wet werk en zekerheid (Wwz). Advocaten in de praktijk van het arbeidsrecht merkten hierna op dat er onzekerheid ontstond bij hun doelgroep. Als cliënten het voornemen hadden iemand te ontslaan, wilden ze wel precies weten wat de transitievergoeding op een gegeven moment zou zijn. Hieruit ontstond bij ons het idee een mooie app te ontwikkelen zodat zij dit zelf makkelijk konden uitrekenen. Iedereen kan deze app (de VBK Transitie app, red.) inmiddels downloaden, hij is zowel voor Apple als Android beschikbaar. Ook hier geldt, onze praktijkgroep heeft een idee, speelt in op een behoefte, er wordt dan vervolgens samengewerkt met onze marketing manager en een ontwikkelingsbureau. Er ontstaat dan iets heel moois. Ideeën over de VBK Transitie app zijn regelrecht in de praktijkgroep ontstaan. Die mensen zitten in de markt, zijn intelligent, en er zit een stukje creativiteit, dus wij zeggen: kom maar met die ideeën. Wij hebben een sterke drive naar innovatie. Als

we iets een goed idee vinden gaan we er mee aan de slag. Zo testen we ook veel ideeën, een ontwikkeling die je bijvoorbeeld nu ziet in de markt is Legal design. Daarbij kijk je als je een advies maakt of het beter gevisualiseerd kan worden zodat het voor cliënten sneller begrijpelijk wordt. Als je sommige dingen in tekst gaat uitleggen dan kan het complex worden en met bijvoorbeeld een mooie flowchart wordt het dan overzichtelijker. Wij leggen zo'n idee gewoon bij een aantal advocaten neer, we hebben een speciale klankbordgroep.

Vanuit elke praktijkgroep zit er een advocaat met gevoel voor innovatie in deze klankbordgroep waar de praktijkgroep zelf deze advocaat heeft aangewezen. Het dagelijks bestuur komt om de zoveel tijd met die klankbordgroep samen. We proberen iedereen daarbij te betrekken. Zeker als je praat over technologie en Legal tech, dat leeft bij de jongere generatie veel meer dan bij de oudere generatie. Jullie zijn opgegroeid met smartphone en computer en hebben zoveel affiniteit met technologie, en zijn er zoveel verder in dan de oudere generatie. We leggen dat soort vraagstukken met name bij de jongere generatie neer, dat is de toekomst, daar moeten we op inspelen. De jonge professionals vinden dit hartstikke leuk. Fantastisch toch, laat die energie en creativiteit maar gaan! Op die manier ontstaan immers de beste ideeën. De kunst van ons kantoor is de talenten en creativiteit op de werkvloer optimaal te benutten. Je moet mensen kansen geven en uitdagen; als je dat niet doet loop je veel potentiële topideeën mis.

“Het begint zich te ontwikkelen, maar de kunstmatige intelligentie staat nog wel in de kinderschoenen.”

Waar we sterk naar kijken alvorens we iets daadwerkelijk gaan toepassen is dat een product wel enige mate van volwassenheid moet hebben. Als je te snel in een ontwikkeling stapt en intern toepast kan dat anders immers teleurstellen. Daarom proberen we steeds naar de timing van een product te kijken. Begint het een beetje volwassen te worden, dan testen we het in een kleine omgeving en als dat bevalt gaan we er definitief mee aan de slag. Je probeert dus wel alert te zijn, zijn er mooie toepassingen, en is de timing goed? Soms ben je dan zo enthousiast dat je te vroeg instapt, en dan raken mensen teleurgesteld. Ik denk ook dat als je naar Legal Tech kijkt we daar eigenlijk nog in de beginfase zitten. Het begint

Van Benthem & Keulen is met 80 juridische professionals in advocatuur en notariaat een ambitieus full-service kantoor, en richt zich op zowel grote en middelgrote ondernemingen als vermogende particulieren. Het is het meest stabiel groeiende Nederlandse top-50 kantoor, zowel qua werknemers als qua omzet. Het kantoor is lid van SCG Legal, een internationaal netwerk van 148 advocatenkantoren in 82 landen. Voor hun Legal Tech innovaties won Van Benthem & Keulen in zowel 2016 als 2018 de Computable Award, een prestigieuze ICT-prijs.

zich te ontwikkelen, maar de kunstmatige intelligentie staat nog wel in de kinderschoenen. Een aantal producten begint echter wel al volwassen te worden. Bill Gates heeft het ooit mooi gezegd: "IT-ontwikkelingen worden de eerste 2 jaar overschat, en na 10 jaar onderschat". Dat zie je hier ook een beetje, veel ontwikkelingen worden enorm gehyped. Je moet ze vaak goed analyseren en nuchter blijven. Maar ik denk dat we de komende 5 tot 10 jaar jaar gegarandeerd enorme ontwikkelingen gaan zien. De ontwikkeling van Legal Tech gaat niet over één dag ijs, dat heeft zijn tijd nodig.

Wij hebben straks een hele klassieke opleiding afgerond. Stel dat wij willen bijdragen aan die ontwikkeling, zijn wij daar op dit moment goed voor uitgerust?

Ik denk wel dat daar een taak voor de universiteit ligt, om dat op te pakken. Kijk, er is wel eens de angst dat

legal tech advocaten of notarissen gaat vervangen. Dat geloof ik niet. Ik geloof wel dat heel eenvoudig werk geautomatiseerd zal worden, maar er zijn heel veel dingen die niet door een computer te vangen zijn. Juridisch advies aan de business context koppelen of onderhandelen, dat is iets wat een mens moet doen. Maar jullie gaan er op een gegeven moment wel gebruik van maken, dus het wordt een heel belangrijk hulpmiddel. Ik vind wel dat de universiteiten een taak hebben om mensen daar vertrouwd mee te laten raken. Het voorbeeld vind ik de Stanford University, die is toonaangevend daarin met het Codex Project. Dat is een intensieve samenwerking tussen de informatica- en rechtenfaculteiten, waarbij ze kijken hoe die automatisering het recht kan helpen.

Ik zie nu wel wat eerste initiatieven in Nederland. In Tilburg wordt bijvoorbeeld het vak Coding for Lawyers gegeven door Erik Vermeulen, samen met een Amerikaanse wiskundige, die in begrijpelijke taal

coderen aan juristen uit kan leggen. De stelling van Erik Vermeulen is dat hij niet verwacht dat een advocaat of notaris een coder gaat worden, dat is een vak apart, maar hij moet wel de taal begrijpen. Waarom moet hij dat? Ten eerste: als je naar transacties kijkt, dat zal op een gegeven moment veel via technieken als blockchain gaan lopen. De technologie ligt dan ten grondslag aan de transactie. Als jij als advocaat of notaris helemaal geen kaas van technologie hebt gegeten, hoe moet je dan zo'n transactie begeleiden?

“Technologie moet je als een hulpmiddel zien, waarmee je je vak op een hoger niveau kan tillen.”

Een tweede element is dat op het moment dat een jurist gaat werken, is de kans groot dat hij in een technologische omgeving komt. Banken worden eigenlijk al IT-bedrijven. Heel veel bedrijven zijn tegenwoordig platformbedrijven, zoals bijvoorbeeld Thuisbezorgd.nl. Daar zitten technici allerlei zaken te ontwikkelen. Al jij als jurist daar moet adviseren en je begrijpt helemaal niks van waar zij mee bezig zijn, hoe moet je dan adviseren? En zelfs op het terrein waar het juridisch nog niet uitgekristalliseerd is, dan moet je ook creatief zijn en kunnen meedenken over wat het juridische kader dan zou kunnen zijn. Maar dan moet je wel iets van die technologie begrijpen.

Dat jullie daar affiniteit mee krijgen is, denk ik, onomkeerbaar. Net als wanneer je nu een marketingstudie doet: heel veel gaat online. Vroeger had je een klassieke advertentie, een spotje op de tv, maar iemand die nu marketing studeert moet leert ook over online marketing, anders kan hij zijn marketingvak op een gegeven moment niet meer uitoefenen. Als je die parallel doortrekt denk ik dat jullie altijd ook de juridische kwaliteiten van scherp nadenken, verbanden leggen en afwegingen maken (dat blijft altijd mensenwerk) nodig zullen hebben, maar dat je die technologie begrijpt zal belangrijk gaan worden, en ik denk dat de universiteiten daar wel op moeten gaan inspelen. Die initiatieven beginnen altijd in Amerika, en je ziet nu dat ook Tilburg dat op heeft gepakt, maar daar ligt nog een taak voor de universiteiten. Wij als kantoor willen ook graag een bijdrage leveren, maar ik denk wel dat de universiteiten daar op moeten gaan voorsorteren.

Is er voor studenten nu al een manier om zich daar op voor te bereiden?

Claire, die bij ons werkt, is een hele slimme rechtenstudent die ook visie heeft. Ze volgt namelijk niet alleen een rechtenstudie, maar ook een minor Artificial Intelligence. Zij zegt ook: als ik straks de praktijk in ga moet ik natuurlijk een ontzettend goede jurist zijn, maar ik moet ook iets weten van die nieuwe technologie. Dat is dus haar eigen initiatief, ik denk dan ook dat zij meer vooruitdenkt dan de gemiddelde student. Dat geeft een beetje aan hoe je je daarop voor kan bereiden.

Technologie moet je als een hulpmiddel zien, waarmee je je vak op een hoger niveau kan tillen. Bijvoorbeeld door middel van data-analyses en e-discoverysoftware: je kan wel handmatig duizend documenten gaan doornemen, maar dat is gewoon niet te doen. Als je met die software 80% al heel goed kan analyseren, en daarna als jurist de tweede slag kan doen, dan maakt dat je veel efficiënter en het maakt je werk ook veel leuker. Het laatste zetje waar je intellect wordt uitgedaagd, dat is het leuke. Droog door al die documenten gaan, daar word je niet heel vrolijk van.

“We zoeken studenten die echt tot het gaatje gaan om tot de beteren van het vak te behoren.”

Hoe kunnen studenten kennis maken met Van Benthem & Keulen?

Dat kan op verschillende manieren. We organiseren om de zoveel tijd een zogeheten Legal Lunch, waarbij studenten op een informele manier kennis kunnen maken met verschillende praktijkgroepen die voor hen interessant zijn. Uiteraard kan hier ook een studentstage gevolgd worden. We zien ook dat veel mensen die bij ons een studentstage lopen verbonden blijven als juridisch medewerker, en inhoudelijk werk gaan doen voor ongeveer een half jaar bij een praktijkgroep waar zij zich in willen specialiseren. Tevens organiseren wij jaarlijks de ‘Meesterdagen’, waarbij wij naar een kantoor in het buitenland gaan; wij zijn immers lid van een internationaal netwerk bestaande uit bijna 150 kantoren

(SCG Legal, red.). We zijn de eerste keer bijvoorbeeld naar Cambridge gegaan, daar zit Mills & Reeve (het kantoor dat vanuit Engeland in het netwerk zit), en vorig jaar was Hamburg onze bestemming. Iedere keer pakken we een ander kantoor uit het internationale netwerk, omdat we het leuk vinden om aan studenten te laten zien hoe het er in het buitenland aan toe gaat. We zijn dan een paar dagen gezamenlijk met een casus bezig, maar naast het inhoudelijke blijft er ook genoeg tijd over voor het sociale aspect.

Verder zijn wij als kantoor heel open; ik heb wel eens een student gehad die mij opbelde met de vraag of hij kon komen lunchen om nader kennis te maken met het kantoor, die was van harte welkom. We proberen zo laagdrempelig mogelijk te zijn. Tenslotte heb je natuurlijk ook de bekende STEP-Inhousedagen en ook staan we geregeld op banenmarkten – er zijn dus talloze opties om kennis met ons te kunnen maken. Voor meer informatie kun je ook altijd op onze website of sociale media kanalen kijken.

Wat zijn kwaliteiten of eigenschappen die jullie zoeken bij studenten?

Om te beginnen moet iemand de drive hebben om een juridische topper te willen worden. We zoeken studenten die echt tot het gaatje gaan om tot de beteren van het vak te behoren. Het is daarbij belangrijk om scherp en nieuwsgierig te zijn. Het tweede criterium is dat we op zoek zijn naar open persoonlijkheden, dus niet iemand die heel gesloten is of verlegen in een hoekje gaat zitten. We houden er van als iemand zich open kan opstellen en open staat voor feedback. Wij denken dat als je zo in het leven staat, cliënten bedienen op een veel makkelijkere manier gaat. Het laatste punt is een combinatie van ambitie en initiatieven nemen, zoals met het idee komen van de eerdergenoemde VBK Transitie-app. Proactief zijn, net een stapje extra willen doen, iets willen bijdragen aan ons kantoor, dat zijn voor ons hele belangrijke eigenschappen en de kernpijlers waarop dit kantoor al bijna 80 jaar draait. ●

Door Jurian Bos & Jetske Krabbendam

Dit interview is in samenwerking met J.F.V. Grotius tot stand gekomen.

Do you love your children?

Femke de Wijs
Redacteur

Ik verbaas me altijd weer over de Verenigde Staten. Sommige van mijn ontdekkingen zijn grappig, zoals het feit dat je in de staat New York geen selfies mag maken met leeuwen of tijgers.¹ Om andere dingen, zoals de recente Cavanaugh-uitspraak, kan ik dan weer een stuk minder lachen. Iets wat ik altijd al bijzonder heb gevonden, is de Amerikaanse zedenwetgeving. Om een goed beeld hiervan te krijgen, zal ik eerst de drie belangrijkste wetten onder de loep nemen om vervolgens enkele punten van kritiek te leveren.

Jacob Wetterling

The Jacob Wetterling Act was de eerste stap in de vorming van de hedendaagse zedenwetgeving in de VS. Vóór de invoering in 1994 was er nog nauwelijks registratie van zedendelinquenten. Met deze wet werden alle staten verplicht een register te openen met daarin delinquenten met daad en adres. Alle delinquenten zijn onder deze wet verplicht jaarlijks een update te geven over hun woonsituatie. Sommige delinquenten werden in dit register omgedoopt tot *Sexual Violent Predator* en moeten nu elke drie maanden hun adres updaten. Deze SVP's staan ook hun hele leven lang geregistreerd, terwijl de restcategorie 'slechts' tien jaar in het register staat.

Megan's Law

Deze wet was echter nog niet genoeg voor de Amerikanen. In 1994 werd de zeven jaar oude Megan Kanka verkracht en vermoord door een veroordeeld zedendelinquent, die tegenover haar familie in de straat was komen te wonen zonder hun medeweten. De familie protesteerde voor een nieuwe regeling waarin lokale gemeenschappen wel gewaarschuwd werden over zulke verhuizingen. In 1996 werden deze wensen gehoord en werd Megan's Law ingevoerd. In deze nieuwe wet werden staten verplicht om de burger te waarschuwen over nabije zedendelinquenten en kunnen burgers de registers inzien. Alle staten hebben deze wet op een andere manier ingevoerd. Zo is in sommige staten alleen informatie beschikbaar voor slachtoffers of enkel over delinquenten met een verhoogd risico.²

De SORNA

De meest ingrijpende wet kwam in 2006 met de Adam Walsh Act, ook wel the Sex Offender Registration and Notification Act (SORNA). De wet creëerde een geheel nieuwe manier van het categoriseren van zedendelinquenten. De daders worden geplaatst in drie rangen overeenkomstig hun gepleegde misdrijf. De hoogste rang, rang 3, verplicht delinquenten levenslang hun adres elke drie maanden te updaten. Rang 2-delinquenten moeten hun adres iedere zes maanden voor een periode van 25 jaar en rang 1-delinquenten elk jaar voor een periode van 15 jaar. Een groot deel van de staten heeft de SORNA niet ingevoerd. Zo ook California niet. In haar statement of position stelt zij een reeds eerder ingevoerde categorisering te willen gebruiken.³ De staat deelt delinquenten in op hun recidiverisico in plaats van hun gepleegde misdrijf. Dit risico wordt bepaald aan de hand van crimineel verleden, soort slachtoffer en leeftijd ten tijde van het misdrijf. De SORNA categoriseert enkel op basis van het gepleegde misdrijf, terwijl dat minder lijkt te zeggen over het recidiverisico dan eerder genoemde factoren.

Kritiek

In de praktijk heeft de wetgeving een grote invloed op het dagelijks leven van delinquenten. Zo moeten zij in veel

staten op minimaal 600 meter afstand wonen van plekken waar kinderen samenkomen. Nu is aan deze maatregel nog wel te voldoen als we onder deze plekken alleen scholen verstaan. Echter bibliotheken, zwembaden en sportvelden worden in veel regelingen ook onder de no-go-zones geschaard.⁴ Ook hier rondhangen is niet toegestaan. Dit leidt ertoe dat een significant aantal delinquenten geen plek heeft om te wonen en dakloos door steden zwerft. Dit maakt het uiteraard moeilijker voor ambtenaren om toezicht op hen te houden. Oplossing biedt de enkelband die delinquenten verplicht zijn te dragen tijdens hun proeftijd. Er geldt voor delinquenten vrijwel altijd een avondklok. Dit maakt het ze erg moeilijk een sociaal leven op te bouwen. Daarnaast mogen veel delinquenten geen contact meer hebben met hun kinderen. Dit is ook het geval indien het misdrijf niet tot hen gericht was.⁵

Duidelijk mag zijn dat deze wetten een grote inbreuk maken op de grondrechten van de overtreeders. De vrijheid van deze mensen wordt namelijk op aanzienlijk veel vlakken beperkt. Maar waarvoor? Well, because of the children! Amerika houdt van haar kinderen. Althans, naar eigen zeggen. In de jaren '90 ontwikkelde 'stranger danger' zich als een ware morele paniek. In de media werd een aantal vreselijke verkrachtingen en moorden op kinderen breed uitvergroot, waardoor onder de bevolking de gedachte heerste dat het gevaar op iedere hoek van de straat lurkte. Het gevolg daarvan was de reeks extreme zedenwetgeving, die de kinderen van de VS veilig moesten houden. Werkte dat ook? Nee. Het is in ieder geval niet aangetoond.⁶ De gedachte achter de wetgeving was namelijk vooral angst en daarom veel te ingrijpend en niet goed doordacht. Later werd bijvoorbeeld bekend dat het grootste deel van misbruik wordt gepleegd door een bekende van het slachtoffer en dus niet door vreemde mannen die in speeltuinen rondspoken. Dat vind ik een zeer kwalijke zaak. Natuurlijk doe ik niets af aan de daden van deze delinquenten, maar zulke ingrijpende maatregelen zoals in de VS moeten altijd een doel dienen. Wanneer dus niet aangetoond kan worden dat kinderen daadwerkelijk worden beschermd door deze wetten, zullen zij moeten worden heroverwogen. De meningen verschillen hier echter over. Ik nodig u uit om het debat met uzelf aan te gaan en uzelf de vraag te stellen, die de Amerikanen ook zo graag stellen: Do you love your children? ●

¹ NY Bill no. A09004C ² <http://klaaskids.org/megans-law/> ³ <http://www.casomb.org/docs/Adam%20Walsh%20Position%20Paper.pdf> ⁴ 9.34.030 Residency restrictions, Brookfield Municipal Code ⁵ Theroux: 'Among Sex Offenders' ⁶ JJ Prescott & J. E. Rockoff: 'Do Sex Offender Registration and Notification Laws Affect Criminal Behavior?' 2010. Sandler, Jeffrey C.; Freeman, Naomi J.; Socia, Kelly M. (2008). "Does a watched pot boil? A time-series analysis of New York state's sex offender registration and notification law". *Psychology, Public Policy, and Law*. 14 (4): 284–302.

Questionnaire met professor Tea Mellema

Prof. Mr. T.J. Mellema-Kranenburg studeerde Nederlands en Notarieel recht te Leiden. Sinds 2002 is zij notaris, eerst in Rotterdam en nu in Katwijk, en sinds 2010 is ze als hoogleraar in het familievermogensrecht aan de Universiteit Leiden verbonden.

Wat is uw belangrijkste karaktertrek?

Dat is altijd lastig om over jezelf te zeggen. Als ik er dan toch een moet kiezen zou ik voor veerkrachtig gaan. Ik ben positief ingesteld en laat me niet snel uit het veld slaan.

Wat zijn uw favoriete eigenschappen in anderen?

Empathie en eerlijkheid.

Wat is de belangrijkste eigenschap van een jurist?

Integriteit, een eigenschap die zeker in het huidige tijdperk erg belangrijk is. Ik snap dus ook niet hoe het mogelijk is dat een jurist in spe fraudeert bij zijn tentamen. Maar goed, een kat in het nauw maakt natuurlijk rare sprongen. Daarnaast is het voor een jurist ook zeer belangrijk om goed analytisch te kunnen denken; die eigenschap onderscheidt hem van anderen.

Wie is uw favoriete schrijver?

Dat wisselt met de tijd, ik heb geen specifieke favoriet. In mijn studententijd vond ik (Willem Frederik red.) Hermans een geweldige schrijver. Mijn favoriete boeken van hem zijn uiteraard *De donkere kamer van Damokles* en *Onder Professoren*. Een goed boek gaat gepaard met veel emotie. *De Amerikaanse Prinses* van Annejet van der Zijl is een recent voorbeeld van een boek dat mij heeft geëmotioneerd. Historische romans interesseren mij dan in het bijzonder. Zo heb ik laatst ook nog *Het huis aan de gouden bocht* van Jessie Burton gelezen. Dat speelde zich af in de tijd van de VOC; met de gouden bocht wordt de Herengracht bedoeld.

Als ik dan een toch een naam moet noemen is het die van Arthur Japin. Hij is in Nederland eigenlijk dé man als je het hebt over historische romans, en ik kan enorm van zijn werk genieten.

Wat is uw favoriete bezigheid?

Lezen, zowel beroepshalve als in mijn vrije tijd.

Wat is uw voorstelling van de grootste ellende?

Verlies van dierbaren, eigenlijk verlies in het algemeen. Afscheid van iets moeten nemen gaat mij niet makkelijk af.

Wat is uw favoriete wet?

Dat is gezien mijn beroep geen lastige vraag: heel boek 4 van het Burgerlijk Wetboek. Hierin staat het erfrecht geregeld.

Wie uit de geschiedenis zou u wel (voor even) willen zijn?

Koningin (nu prinses) Beatrix, een vrouw die ik zeer bewonder. Haar ijver en haar inzet zijn bewonderenswaardig. Tevens is ze zeer intelligent en wekte ze altijd de indruk de touwtjes stevig in handen te hebben. Dat zijn allemaal eigenschappen die mij enorm aanspreken. Hiernaast was ze ook nog een hele charmante vrouw. Een ware moeder van het volk.

Omdat ik door de Kroon benoemd ben had ik ook lange tijd een foto van haar op mijn kantoor hangen. Die foto is inmiddels vervangen door een statieportret van de koning, maar mijn bewondering voor haar is zeker gebleven.

Welk wetsartikel zou u willen afschaffen?

Daar heb ik lang over moeten nadenken, en ik heb besloten om ook bij deze vraag dichtbij het erfrecht te blijven. Uit boek 4 van het Burgerlijk Wetboek zou ik dan art. 4:36

schrappen, omtrent het zogenaamde uitgestelde loon. Dat artikel speelt helemaal niet in de praktijk, en als er al een beroep op wordt gedaan is het puur toeval. Aangezien het dus niet van toegevoegde waarde is kan het net zo goed worden weggelaten.

Aan welke eigenschap heeft u de grootste hekel?

Jaloezie, een zeer vermoeiende eigenschap.

Wie is uw favoriete componist/muzikant?

Ook weer heel afgezaagd, maar dat is, zonder enige concurrentie, Johann Sebastian Bach. De Matthäus Passion, het Weihnachtsoratorium maar ook de cantates kunnen mij zeer bekoren. Het is een droom van mij om ooit nog de sopraanpartij van de Matthäus te mogen vertolken, ik heb immers jarenlang op een koor gezeten. Helaas heb ik nu te weinig tijd om te repeteren, maar wie weet wat de toekomst brengt.

Wat is uw droombestemming?

Hier vast een verrassender antwoord: Oost-Kapelle. Wij komen er al 32 jaar, en hebben er na verloop van tijd ook een huisje gekocht. Als je het Haringvliet overgaat komt de rust je tegemoet. Het is er dan ook heerlijk werken, ik ga er dan ook altijd naartoe als ik tentamens moet nakijken. Het is echt een plek waar de tijd stil lijkt te hebben gestaan, er is in die 32 jaar weinig veranderd. Om zo dichtbij de zee en het bos te zitten is fantastisch als je even de drukte en de hectiek van de stad wil ontvluchten. Eigenlijk heeft Oost-Kapelle maar één klein nadeel: je hebt overal wind tegen. Maar goed, dat hoort er natuurlijk bij in Nederland.

Wat maakt u gelukkig?

Vast een heel afgezaagd antwoord: mijn gezin en alle aspecten die daarbij horen.

Wat is uw favoriete arrest?

De Visser/Harms, uit 1945. Dat arrest heeft de basis gelegd voor het huidige erfrecht. In het arrest wordt de verzorgingsplicht van de langstlevende voor het eerst uitdrukkelijk genoemd. Wat de verzorgingsplicht van de langstlevende echtgenoot betreft is Nederland uniek, wat dit arrest mijns inziens een van de belangrijkste maakt als we het hebben over het erfrecht.

In welke tijdsperiode had u willen leven?

Misschien een beetje een romantische gedachte: de 18de eeuw, grotendeels vanwege de mooie muziek die in die tijd is ontstaan. Ook de kleding die in die tijd werd gedragen spreekt me erg aan. Maar je moet dat ook weer niet romantiseren, want ik zou mijn koelkast en wasmachine bijvoorbeeld wel enorm gaan missen. Een romantisch beeld zoals in de kostuumdrama's zou perfect zijn, maar ook in dit tijdperk heb ik niks te klagen.

Wat is uw motto?

‘Pluk de dag!’ Ook niet origineel, maar niettemin heel belangrijk. Het is iets dat ik vaak zeg. Naarmate je ouder wordt verlies je dierbaren en ga je steeds meer leven bij de dag, stel dus niet uit wat vandaag ook kan. ●

Door Jurian Bos

Activiteitenagenda december

6 dec

09:00 uur

**Congres 'De nieuwe rage:
ARBITRAGE!'**

10 dec

19:00 uur

**Voorstelling:
Kinderen van Aleppo**

12 dec

17:00 uur

Opnames 'Weet ik veel!'

13 dec

13:00 uur

19:00 uur

20:00 uur

**LinkedInworkshop
Eerstejaars pubquiz
Borrel**

18 dec

18:00 uur

Onder voorbehoud: **Kerstdiner**

20 dec

18:00 uur

Schaatsen

Kijk voor meer informatie op www.jfv-grotius.nl!

NOVUM magazine is het juridisch faculteitsblad van de Universiteit Leiden, ontstaan uit de fusie tussen het faculteitsblad Trias (1968) en het blad Request (1999) dat werd uitgegeven door het rechtenmentoraat Appèl, tegenwoordig Juridische Faculteitsvereniging Grotius.

Ons doel is een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van (toekomstig) juridische professionals.

Hoofdredacteur

Jetske Krabbendam

Eindredacteur

Jurian Bos

Redacteuren

Martijn Berk

Nick du Bois

Yong Yong Hu

Nathan Oosthoek

Joris van de Riet

Mohammad Sharifi

Christiaan Silven

Corné Smit

Ferah Taptik

Femke de Wijs

Raad van advies

Prof. mr. dr. A.G. Castermans

Prof. mr. dr. P.M. Schuyt

Mw. drs. A.F.M. van der Helm

Jantine Rozenboom, assessor FdR

Fabian Snijders, praeses JFV Grotius

Oplage: 1000 exemplaren

Grafisch ontwerper: Duncan Snel

Drukker: Primus-Print

ISSN-nummer: 1567-7931

© Niets uit deze uitgave mag zonder voorafgaande toestemming van de redactie openbaar worden gemaakt of verveelvuldigd.

Adverteren, solliciteren of reageren: novum@law.leidenuniv.nl

Al goede voornemens voor het nieuwe jaar?

Wat dacht je van een baan als juridisch consultant bij USG Legal?

Interesse?

Bezoek www.usglegal.nl/werken-bij en bekijk ons aanbod!

Als juridisch consultant ga je aan de slag voor toonaangevende organisaties door heel Nederland. Van aansprekende multinationals tot ministeries.

Je werkt direct in het juridische hart van onze opdrachtgevers. Of op ons Legal Service Center te Utrecht. Daar ben je verantwoordelijk voor de inhoudelijke behandeling van juridische dossiers en adviesvraagstukken van grote verzekeraars, vakbonden, MKB en overheden.

Je wordt onderdeel van het USG Legal Professionals team, waar een informele werksfeer, zonder strak keurslijf, met een goede balans tussen werk en privé de norm zijn. Je bepaalt bij ons zelf je loopbaan. Je krijgt alle ruimte en begeleiding om je te ontwikkelen. Binnen en buiten de gebaande juridische paden.

**We hopen je snel eens te ontmoeten.
Maar voor nu: fijne dagen!**

usg legal Wij Werken Samen.
professionals